

Llengua Nacional

Núm. 112

3r trimestre del 2020 – any XXX 6 €

Albert.

ISSN 1135-1695

El Faristol Català

La llengua
ens
agermana

Innovació, disseny, modernitat, cultura, art, història i tradició en un faristol únic i exclusiu

És una obra realitzada per l'artista Pere Casanovas, un dels grans mestres de l'escultura contemporània del nostre país, reconegut com "l'escultor dels escultors" per la seva llarga trajectòria fent realitat les obres de grans artistes com Antoni Tàpies o Jaume Plensa.

Una combinació en harmonia de metalls nobles i moderns, com l'alumini, l'acer, el bronze i l'or de 18 quirats en el pom, que li confereixen la rigidesa i l'elegància necessària per a esdevenir el suport més preuat per a les teves joies bibliogràfiques.

Una edició limitada de 1.714 exemplars, numerats i signats pel propi autor i acompanyats d'una certificació notarial. El pom es podrà personalitzar amb l'escut dels següents territoris: Andorra, Catalunya, les Illes Balears o València.

Perquè la llengua ens agermana

Art innova

www.artinova.cat

info@artinova.cat

651 388 685

Més repàs de l'actualitat

Sembla que és bo d'anotar en aquesta pàgina editorial una sèrie de coses de les quals no es parla a l'interior de la revista. Per això continuarem la tònica dels anteriors articles inicials, és a dir, repassarem l'actualitat pel que fa a temes d'interès lingüístic i, per extensió, cultural, seguint l'ordre cronològic.

El dia 14 de juny el Tribunal Suprem de l'Estat espanyol va anul·lar part del decret de la Generalitat Valenciana que regula els usos institucionals i administratius de les llengües oficials i que establia que les comunicacions amb els governs de Catalunya i les Balears s'havien de fer només en català. Així, malauradament, es tomba una norma natural i simplificadora, que hauria estalviat la feina, inútil, de la traducció al castellà. El govern valencià va anunciar que recorrerà al Tribunal Constitucional.

L'endemà moria el periodista, escriptor, tertulià i gestor cultural mataroní Manuel Cuyàs, a l'edat de seixanta-set anys.

I al cap de dos dies la Plataforma per la Llengua publicava un informe sobre la salut del català, amb aspectes positius i aspectes negatius. La conclusió és que es va treballant per la normalització de la llengua, però que aquest treball s'hauria d'incrementar.

El 25 també de juny el Parlament de Catalunya obria una nova ofensiva per fer el català oficial a la Unió Europea. El mateix dia, l'escriptora i filòloga gironina Núria Esponellà guanyava el Premi Prudenci Bertrana de novel·la.

El primer dia de juliol, l'escriptor Albert Forns (Granollers, 1982) obtenia el Premi Sant Joan de novel·la. L'endemà moria prematurament el poeta Joaquim Marco (Barcelona, 1985).

El dia 6 del mateix mes finava a Barcelona, a l'edat de noranta-tres anys, Manuel Tort i Martí (nascut a Ripollet, Vallès Occidental), prevere oratorià (és a dir, de l'Oratori de Sant Felip Neri), conegut per la seva obra poètica i literària. Entre la seva producció escrita, sempre en català, destaquen l'obra memorialística *Guerra incivil* (amb dues edicions: 1981 i 2000) i els seus himnes litúrgics, molt ben fets.

El 15 també de juliol s'emportava el Premi Crexells el novel·lista Toni Sala (Sant Feliu de Guixols, 1969). El mateix dia la Plataforma per la Llengua iniciava una campanya per aturar la castellanització de TV3.

Al cap de dos dies la premsa informava que l'Institut d'Estudis Catalans, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Universitat de les Illes Balears havien signat un protocol de col·laboració per a una normativa inclusiva i unitària de la llengua catalana.

El 26 del mateix mes també finava Lluís Serrahima (Barcelona, 1931), impulsor de la Nova Cançó i autor de lletres de melodies molt populars.

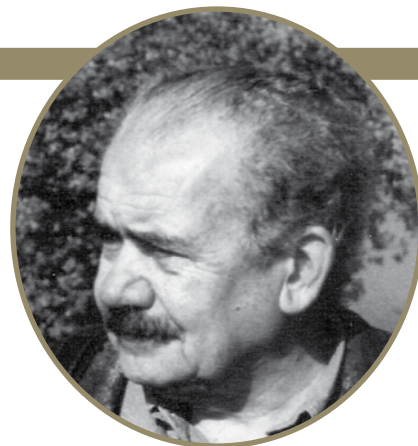
El primer d'agost moria l'editor, activista cultural i guanyador del Premi Vicent Ventura de l'any 2006, Enric Tàrrega (València, 1936). Fou membre de Lo Rat Penat i ajudà a impulsar diversos aplecs patriòtics, la Societat Coral El Micalet, així com la primera edició del Premi Joan Fuster d'assaig.

El dia 6 del mateix mes la direcció de TVE va anunciar que incrementarà la seva producció en català per mitjà de La 2, admetent que tenen el deure de fomentar les llengües cooficials reconegudes en la Constitució espanyola i en els Estatuts d'Autonomia. El mateix dia sortia la notícia que l'escriptor Miquel Martín Serra (Begur, 1969), una «descoberta literària del 2020», publica una novel·la sobre el final de la infantesa ambientada a l'Empordà.

Al cap de dos dies moria al Brasil, a l'edat de noranta-dos anys, el famós bisbe Pere Casaldàliga, nat a Balsareny (Bages). Encara que havia viscut molts anys a fora de Catalunya, deia: «Encara avui respiro en català.» De fet, havia publicat diversos textos poètics en la nostra llengua. I, cosa més important, va donar un testimoniatge extraordinari de la implicació d'un català a favor de les causes de la justícia i dels pobres, amb el consegüent prestigi per a la nostra nació. Això demostra que l'amor a la pròpia terra no és pas incompatible amb la dedicació a altres causes semblants; volem dir, a la lluita per pobles o ètnies que també estan discriminats, si bé de forma diferent, com el nostre. Val a dir que el seu comportament fou heroic, arriscant la seva vida. Un bon esperonament perquè nosaltres, allà on sigui, també defensem la nostra personalitat nacional, els nostres drets, la justícia que ens pertoca com a cultura que no vol perdre la seva personalitat.

I justament dediquem aquest número de LLENGUA NACIONAL al nostre company Albert Jané; un gran defensor de la nostra personalitat col·lectiva, sobretot del seu exponent principal, la llengua. Així mateix, amb motiu del seu norantè aniversari, trobareu un àlbum fotogràfic i una entrevista que difonen la seva trajectòria, el fruit dels seus treballs i algunes anècdotes personals. ■

Editorial	
Més repàs de l'actualitat	3
Commemoració	
Joan Julià-Muné (1950-2020), mestre i lingüista. David Paloma	5
Any Badia i Margarit	
Antoni M. Badia i Margarit, una vida al servei de la llengua. Carles Duarte	6
Antoni M. Badia i Margarit: l'home i el savi al servei del país. Joan Martí	8
Sociolingüística	
Suprem desfici. Bernat Joan	10
Bilingüisme hegemònic espanyolista. Andreu Salom	14
Gramàtica	
Notes disperses (III). Albert Jané	15
Etimologia	
Sobre l'etimologia de «Formentor» i «Formentera» Andreu Salom	21
Morfologia	
L'article personal i la literatura. Pere Martí	22
Àlbum fotogràfic	
Per molts anys, mestre Jané!	24
Lèxic	
El problema lingüístic covidà. Josep Ruaix	28
Sintaxi	
A propòsit del mode verbal en certes oracions condicionals. Carles Riera	32
Entrevista	
Albert Jané. David Pagès	36
Jaume Medina, llatí i catalanista: un filòleg en estat pur. Jordi Manent	40
L'Associació	
«El Barrufet Gramàtic» es presenta a l'IEC	48
Josep Ruaix, vuitanta anys	49
Ressenya	
Breu història de la llengua als Països Catalans. David Paloma	50
Atles Lingüístic del Domini Català. Jordi Manent	51

«S'ha de desfer el vell tòpic fals que el català correcte és artificios. Es una fal·làcia que s'han inventat els qui no han volgut aprendre'l.»

Albert Jané

**Llengua
Nacional**

PUBLICACIÓ I ADMINISTRACIÓ
Associació Llengua Nacional
Registre d'Associacions núm. 12.842
Dipòsit Legal: B-35574-91
ISSN: 1695-1697

ADREÇA POSTAL
C. de Sant Pere més Alt, 25
08003 BARCELONA
✉ info@languanacional.cat
🌐 www.languanacional.cat
🐦 @LlenguaNacional
📘 Associació Llengua Nacional

DIRECCIÓ
Abel Carretero Ernesto

SOTSDIRECCIÓ
Agnès Toda i Bonet

EDICIÓ
Joan Pau Batlle
revista@languanacional.cat

DISSENY I MAQUETACIÓ
Maria Vilarnau

IMPRESSIÓ
Impremta Barnola, SL - Girona

JUNTA DE GOVERN DE L'ASSOCIACIÓ
PRESIDENT: Abel Carretero
VICEPRESIDENTA: Màriam Serrà
SECRETARI: Marc Sangles
TRESORERA: M. Rosa Bayà
VOCALS: Jaume Casassas, Albert Jané,
Francesc Jutglar, Guillem Onyós,
Montse Sarret, Sergio Sanchez i Agnès
Toda i Bonet

CONSELL ASSESSOR
Jaume Casassas, Marcel Fité, Albert
Jané, Bernat Joan, Joan-Carles Martí,
Carles Riera, Josep Ruaix i Marc
Sangles

PORTADA
Albert Jané

Joan Julià-Muné (1950-2020), mestre i lingüista

David Paloma i Sanllehí

Joan Julià-Muné (1950-2020) era un expert en toponímia i antroponímia forana. Per això, quan impartia docència en el Postgrau de Correcció i Assessorament Lingüístic de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), feia reflexionar els alumnes sobre el tòpic que diu que hi ha «noms impronunciables». Aleshores mostrava el nom d'alguns castells bavaresos: Neuschwanstein, Hohenschwangau, Herrenchiemsee... Els alumnes es miraven entre ells, intentaven pronunciacions diverses i acabaven somrient. Julià-Muné, *Master of Arts in Phonetics* per la Universitat de Londres, era un professor amable i un home savi.

S'ha de ser amable i savi per a saber explicar la base suprasegmental i la base gràfico-alfabètica de topònims i antropònims forans, i poder mantenir l'atenció dels qui escolten; per a saber il·lustrar la paragafia i la parafonia amb Cruyff, Beijing, Colònia, Leipzig... i convèncer amb diapositives de colors farcides de transcripcions fonètiques. Julià-Muné hi afegia sempre anècdotes, bromes, complicitats amables. Conversar-hi equivalia a aprendre. Escriure-li era senyal d'obtenir una resposta cordial, completa i ràpida.

També era una persona curiosa i humil. Va assistir a la primera ruta Pompeu Fabra per Prada l'any 2017, no perquè desconequés els detalls de l'exili de Mestre Fabra sinó perquè volia sentir, amb respecte,

els records d'un dels descendents de Jaume Baladia, el gran amic de Fabra.

Nascut a Cornellà del Terri (Pla de l'Estany), va anar a estudiar Filologia Hispànica a la UAB i Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona. La vida professional el va portar fins a la Universitat de Lleida, d'on era professor titular des de feia més de trenta anys. Va dirigir el laboratori de fonètica Pere Barnils des de 1983. Va fer diversos seminaris als locutors de Televisió de Catalunya i va escriure un munt d'obres que són a la bibliografia de cursos universitaris. Per exemple: *Diccionari de fonètica*, *Fonètica aplicada catalana*, *El llenguatge de la ràdio i de la TV* i *El català nord-occidental. Descripció i orientacions ortoèpiques*.

Fins al 2004 va signar amb la i llatina entre cognoms (i això inclou el magnífic capítol «Els sons del català», del primer volum de la *Gramàtica del català contemporani*). Després va preferir el guionet.

A les classes, Julià-Muné feia una altra reflexió: «Quin efecte ens produeix sentir els nostres noms propis en boques foranes?» L'estrella era Fèlix Millet Tusell, dit per un castellanoparlant. Josefina Carrera, professora de la Universitat de Barcelona, ho ha escrit a Twitter: «En moltes generacions de professors lleidatans ha deixat empremta.»

Un record perenne al Joan i una abraçada infinita a Imma Creus. |

Antoni M. Badia i Margarit, una vida al servei de la llengua

Carles Duarte i Montserrat
Comissari de l'Any Badia i Margarit

El professor Antoni M. Badia i Margarit (1920-2014) va rebre l'any 2003 el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes i l'any 2012 la Medalla d'Or de la Generalitat. Aquest doble reconeixement tan rellevant només s'ha produït entre lingüistes en el seu cas i en el de Joan Coromines, Francesc de B. Moll i Ramon Aramon i Serra. Aquest sol fet ja ens ofereix una imatge prou clara i significativa de la importància del Dr. Badia en la nostra vida col·lectiva, perquè hi conflueixen l'excel·lència científica i el compromís cívic.

Quan va rebre aquestes distincions, un cop complerts ja els vuitanta anys, el Dr. Badia, en mirar enrere, devia evocar amb joia les fites més rellevants de la seva vida personal i acadèmica. Els qui van prendre la decisió de concedir-li aquests guardons devien valorar el gruix formidable i la continuïtat indefallent que caracteritzen la trajectòria tan fecunda d'aquest il·lustre professor.

Ara que fa cent anys del seu naixement, és oportú fer-ne memòria i prendre consciència de la contribució fonamental del Dr. Badia al coneixement científic de la llengua catalana.

Nascut l'any 1920, va estudiar a la Mútua Escolar Blanquerna, fundada pel gran pedagog Alexandre Galí, que, entre altres destacades responsabilitats educatives que tingué, havia estat secretari del Consell de Pedagogia, president de la comissió tècnica de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i director de l'Escola Montessori impulsada per la Mancomunitat. Antoni M. Badia i Margarit, que va trobar a casa seva els llibres de la Fundació Bernat Metge i Els Nostres Clàssics que el seu pare adquiria, es va formar en un centre educatiu arrelat al país i on el català era no tan sols la llengua vehicular sinó que definia l'esperit d'aquella capdavantera institució educativa.

Un cop acabat el batxillerat, Badia es va haver d'incorporar a l'exèrcit republicà per combatre contra les forces colpistes del general Franco. Les circumstàncies van fer, però, que, tot i rebre la formació militar, no arribés a les trinxeres del front perquè va ser ferit en un accident provocat involuntàriament per l'explosió d'una granada que feia servir un dels seus companys de l'anomenada lleva del biberó.

Amb l'acabament de la Guerra Civil, va haver de fer de nou el servei militar, ara, però, amb l'exèrcit franquista. Hi va contreure el tifus, una malaltia que el va deixar a tocar de la mort i que va fer que el dugués-

sin des de Madrid de retorn a Catalunya, on va recuperar-se i va poder iniciar la carrera universitària com a filòleg.

A la Universitat de Barcelona hi va conèixer Maria Cardús, que era alumna del mateix curs i que va esdevenir, al capdavant, la seva esposa

i la seva excepcional companya de vida. Aquella Universitat de Barcelona on l'Antoni i la Maria es formaven havia perdut els seus principals referents, com, en lingüística, Pompeu Fabra i Joan Coromines. Hi exercien un paper preeminent Mn. Antoni Griera o Martí de Riquer, arrengrats durant la guerra amb el bàndol franquista. Badia, però, s'esforçava a completar la seva preparació assistint a les sessions organitzades pels Estudis Universitaris Catalans, on va poder eixamplar els seus coneixements amb Ramon Aramon i Serra, Jordi Rubió i Balaguer o Ferran Soldevila.

Immediatament després d'aconseguir la llicenciatura ja es va incorporar a la docència a la Universitat de Barcelona i al mateix temps exercia de professor a l'Escola Virtèlia, creada per antics mestres de la Mútua Escolar Blanquerna, clausurada pel franquisme a la fi de la Guerra Civil. A Virtèlia hi va

Ara que fa cent anys del seu naixement, és oportú fer-ne memòria i prendre consciència de la contribució fonamental del Dr. Badia al coneixement científic de la llengua catalana.

assumir un paper molt actiu i hi va esdevenir l'any 1944 el primer confrare major de la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat, de vocació inequívocament catalanista.

L'any següent va obtenir el doctorat, amb una tesi dirigida per Dámaso Alonso, que li permetrà l'any 1948 esdevenir catedràtic de gramàtica històrica espanyola (un cop tancada l'etapa franquista podrà ser catedràtic de gramàtica històrica catalana), en unes oposicions que podia haver guanyat un aspirant que no tingués el català com a llengua pròpia i com a eix de la seva vocació acadèmica, la qual cosa hauria impedit la labor extraordinària que sobre la llengua catalana va realitzar el Dr. Badia des de la Universitat de Barcelona. De fet, ja l'any 1951 va publicar una *Gramàtica històrica catalana* (inicialment editada en castellà i l'any 1981 en català) i l'any 1962 una *Gramàtica catalana* en dos volums, que reprendrà més tard amb la seva magnífica *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* de 1994.

Al costat d'aquestes dues obres cabdals, cal esmentar altres llibres que han deixat petjada, com les *Regles de esquivar vocables* i *La qüestió de la llengua* de 1999 o *La formació de la llengua catalana. Assaig d'interpretació històrica* de 1981. Badia i Margarit, a més, va promoure els treballs sobre sociolingüística i dialectologia amb la seva obra *La llengua dels barcelonins*, de 1969, i amb l'embranzida i l'orientació inicial del monumental *Atlas lingüístic del domini català*. Afegim-hi que va ser fundador i impulsor de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, del Grup Català de Sociolingüística i que va presidir amb saviesa i encert la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Dins de la Universitat de Barcelona va exercir un mestratge fonamental per garantir la continuïtat dels estudis sobre llengua catalana i hi va tenir com a deixebles lingüistes tan notables com Germà Colón, Joan Veny, Joan Martí i Castell, Maria Teresa Cabré, Joaquim Rafel, Lúcia Pons...

Amb una àmplia projecció internacional, Badia i Margarit va ser, a més, professor en diverses universitats europees i dels Estats Units, president de

la Société de Linguistique Romane i són nombroses les universitats que l'han homenatjat reconeixent-lo com a doctor *honoris causa*.

D'altra banda, la dimensió cívica del Dr. Badia va ser sempre un fet inherent a la seva condició d'intel·lectual. Ho constatem durant el franquisme amb

les seves col·laboracions a les revistes *Serra d'Or* o *Cuadernos para el Diálogo*, amb la seva oposició frontal a la política repressiva del rector Francisco García-Valdecasas o amb la seva detenció l'any 1967 per la seva condició de president de la Casa de Montserrat. També en democràcia, Badia i Margarit va demostrar un sentit de responsabilitat que transcendia l'estricta mirada científica. Ho va deixar clar

des del primer moment en el seu discurs inaugural del curs acadèmic 1976-77 a la Universitat de Barcelona, el primer d'aquesta naturalesa que es feia en català després de la Guerra Civil, titulat «Ciència i passió dins la lingüística catalana moderna», i ho va confirmar amb l'assumpció l'any 1977 del rectorat de la Universitat de Barcelona com a primer rector democràtic després de la mort del dictador, amb la presidència l'any 1986 del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana o donant un suport explícit a les reivindicacions sobiranistes del poble de Catalunya.

Ara que celebrem el centenari del naixement del Dr. Badia i Margarit, escau que reivindiquem el seu llegat científic i el seu compromís ciutadà. Identificat amb el nostre país, en va defensar sempre i arreu la llengua i la llibertat.■

Ara que celebrem el centenari del naixement del Dr. Badia i Margarit, escau que reivindiquem el seu llegat científic i el seu compromís ciutadà. Identificat amb el nostre país, en va defensar sempre i arreu la llengua i la llibertat.

Antoni M. Badia i Margarit: l'home i el savi al servei del país

Joan Martí i Castell

Antoni Maria Badia i Margarit és una figura emblemàtica, prolífica i destacada en el món de la filologia, i ensem d'una humanitat plena de virtuts que han fet singular la seva vida.

Va néixer a Barcelona l'any 1920. Cresqué a la casa dels pares, on s'impregnà del sentiment catalanista, envoltat de llibres testimonis d'una cultura literària medieval pionera dins la Romània.

Els anys d'escola també el marcaren positivament: va estudiar a la Mútua Escolar Blanquerna, fundada per Alexandre Galí, on l'ensenyament es feia en català, però d'amagat. Badia ens explica que quan es va proclamar la República un professor es va enfilat en una escala i va despenjar el retrat d'Alfons XIII (vegeu l'àmplia autobiografia: «Autopercepción intelectual de un proceso histórico. Ensayo de autobiografía», dins *Anthropos. Revista de documentación científica de la cultura*, núm. 81, Barcelona 1988, pp. 13-48, que m'ha estat de gran utilitat). L'any 1939, l'escola esmentada fou suprimida, naturalment per «roja y separatista».

La dictadura de Primo de Rivera, la guerra civil espanyola, el règim franquista, l'anomenada democràcia que nasqué d'un procés de transició que ara podem titllar de parany lamentable, ocuparen la seva trajectòria, que no pogué ésser mai de tranquil·litat ni placidesa, ni amb les esperances que li inflamà l'adveniment de la II República, que esdevingueren ben aviat simplement cendres que volaren.

Estudià filologia romànica a la Universitat de Barcelona, espoliada del professorat competent. A fi d'omplir les llacunes en la formació, decidí recloure's durant més de deu anys, amb tot el que una decisió així suposa en l'àmbit personal i familiar. Es refugià també en l'oasi il·legal dels Estudis Universitaris Catalans, on aprengué sobretot dels mestres Jordi Rubió, Pere Bohigas i Ramon Aramon.

Badia no pogué estalviar-se el pensament de la possibilitat de l'exili, que emprengueren molts col·legues seus. Malgrat que alguns companys li feren el

retret de l'elecció, decidí no moure's del país, perquè sabia que, si tots els intel·lectuals triaven l'escapada, Catalunya hauria estat conquerida i subjugada definitivament. Als deixebles més directes ens explicava que restar en la misèria que hagué de sofrir feia que se sentís amb les mans brutes; que uns quants professors van mirar de crear una alternativa a la universitat, però s'adonaren que l'única sortida, si de cas, era possible sota la tutela de l'Església; van intentar d'implicar-hi l'Abadia de Montserrat, que no ho veia amb mals ulls; tanmateix, el projecte no prosperà: hauria estat enormement costós.

Esdevingué per a ell una preocupació central la incidència damunt el català de la llengua espanyola, pregonament intensificada amb el fenomen sociopolíticament deliberat de la immigració dels anys cinquanta i seixanta, la qual no comportà tots els efectes que pretenia el règim franquista, però sí problemes d'una gran complexitat, com la introducció d'un bilingüisme inèdit: el contacte de dues llengües que s'estengué amb els matrimonis mixtos i que incentivà que el castellà fos present sistemàticament en tots els àmbits accentuà la percepció que el nostre idioma era socialment innecessari, prescindible.

En els anys inacabables de repressió feixista es veia sempre capficat, temorós; sabia que ell n'era un objectiu. Rebia anònims telefònics en què l'amenaçaven amb frases com «*Te vamos a matar*». Que jo sàpiga, no militava en cap partit polític: ésser i voler ésser català era, i és, motiu suficient perquè l'odi es giri contra qui sigui. Les fugides que feia a l'estranger, on passava temporades en universitats de gran prestigi, li permeteren d'esquivar relativament la persecució; hi esvaí angoixes i hi obtingué un notable eixamplament d'horitzons científics. Badia convertí casa seva en un cercle en què es reunien els romanistes d'arreu que visitaven Barcelona. Alguns alumnes hem tingut la sort d'haver estat convidats amb freqüència al carrer de la Portaferriça número 8 a dinar o a prendre cafè, juntament amb figures de primera línia; i a organitzar-hi clandestinament alguna activitat en favor de la llengua i del país...

Abans del Maig del 68 francès, a la Universitat de Barcelona ja s'havien generat tensions especialment dures amb la lluita contra el franquisme i contra els professors que hi eren addictes. L'any 1966 es convocà un referèndum, del qual, òbviament, no podia sortir altre resultat que l'exaltació de Franco. Badia explica que un grup de professors «ens vam confabular i vam decidir que no aniríem a votar passés el que passés. Doncs bé, va resultar que [...] quan em van detenir [...] el gener de 1967, la policia m'ho va retreure i ho va fer constar com un detall important en l'atestat». Comenta: «El dimarts, quan estava dinant, em van venir a buscar a casa dos policies. Em van dir que els havia d'acompanyar a declarar, com a detingut, a la comissaria de Via Laietana [...]. Allà em van interrogar durant cinc hores [...]. A la nit em van dur als calabossos tètrics d'aquella comissaria [...]. L'endemà em van dur a la presó Model, amb furgoneta, emmanillat.» Jo en vaig ser testimoni directe; mai no s'esborrara de la meua memòria la imatge del professor serè, sense haver perdut el somriure de bonhomia que pretenia tranquil·litzar els qui tenia més a la vora: la seva figura prima i alta; la mà dreta sostenint la inseparable cartera minsa; la mà esquerra ajuntada amb la dreta d'un desconegut, pel terrible jou d'una manilla; caminant cap a la foscor de la cel·la de la presó; l'acusació que se li imputava: lluitar pacíficament pel seu poble des de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, de què era president.

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) fou el centre científic a què, juntament amb la universitat, Badia dedicà més temps. Hi posà al dia els principis sobre el tractament de la normativa; no acceptà mai l'acostament de la nostra llengua a la llengua dominant; ni es deixà endur per l'actitud, a parer seu absurda, segons la qual s'ha de fer més fàcil la gramàtica del català per a augmentar-ne l'extensió en l'ús. Per a ell, les gramàtiques i els diccionaris s'elaboren per a preservar la consistència i la unitat de les llengües, per a evitar-ne la secessió i per a fer-les dignes d'un ús culte i literari, propi d'un idioma nacional.

Presidí la Secció Filològica (SF). Hi fou valent; amb gran lleialtat a les arrels de la corporació, volgué deixar enrere els tancaments per nostàlgies i per pors.

Es mostrà reiteradament preocupat per la manca de ponderació a l'hora de discutir la presència de la variació dialectal en la codificació de la llengua. En la seva obra *La llengua catalana ahir i avui*, de 1973, ja diu: «... si hi he defensat la unitat, contra la fragmentació dialectal excessiva, és perquè tots els

que tenim la mateixa llengua som un poble.» Quan vaig tenir l'honor d'ésser president de la SF, em deia sovint que li semblava grotesc que ens omplíssim la boca a subratllar l'especial unitat de la llengua des dels orígens i que, en canvi, a l'hora de discutir-ne la normativa hom reclamés sense mai tenir-ne prou la presència de formes localistes.

S'escau especialment ara, quan la SF i l'IEC han pres una determinació respecte a les relacions amb altres ens, que recordi un text extens que m'envià l'abril de 2003, en què m'avança la seva opinió; en trio algun passatge: «Considerem repetit ací tot el que jo deia en la primera proposta a la SF (reunió del 14 de març), sobre la necessitat que la normativa lingüística de qualsevol llengua sigui l'obra d'*un sol* organisme.» «L'IEC ha estat, és i ha de continuar essent el fautor i l'autor de la normativa ortogràfica, gramatical i lexicogràfica de la llengua catalana [...] per la història de prop d'un segle, per la solvència científica, per la qualitat de la tasca realitzada i per l'autoritat que sempre tothom li ha reconegut.» «La normativa de qualsevol llengua ha d'ésser feta per un sol ens, aquell que en té la responsabilitat [...]. Lògicament la unitat lingüística exigeix una normativa única, que és la que emana de l'IEC.» «... resulta que el dia 11 d'abril la SF de l'IEC es desplaça a València per a celebrar-hi formalment la seva reunió ordinària del mes [...]. I bé, d'una manera no menys formal, se'ns comunica que l'AVL prepara l'ortografia, la gramàtica i el diccionari valencians [...]. La SF ha d'encaixar que li diguin que l'IEC no té res a fer al País Valencià (i això, no en "converses de passadís", sinó en el decurs de la seva reunió ordinària).» Recordo els seus ulls humitejats pel dolor d'haver hagut de sentir aquestes paraules de la boca d'un filòleg de la Universitat d'Alacant, membre de l'AVL.

Publicà un nombre considerable d'articles sobre la subsistència del català, en què exposa una opinió esperançada, tot i que les incerteses generades en els darrers anys de la seva vida l'obligaven a matisar molt. Destacà quatre moments, per a cadascun dels quals trobà un adjectiu que en defineix la situació: *abatuda*, *dominada*, *desnaturalitzada* i *seminormalitzada*; és molt probable que avui encara n'hi afegís un altre: *amenaçada de mort*. Preveia que, sense un estat independent, la subordinació respecte al castellà serà progressiva.

En els darrers anys de la seva vida milità obertament en l'independentisme. La independència de Catalunya fou un desig de què li hauria agradat, més que de cap altre esdeveniment, ésser testimoni. ■

Suprem desficaci

Bernat Joan i Marí

El proppassat mes de juny el Tribunal Suprem espanyol va dictaminar que les relacions institucionals entre el País Valencià, Catalunya i les Illes Balears no poden ser en la llengua comuna compartida, sinó que s'han de dur a terme en espanyol (anomenat castellà en la sentència). Tot ve a tomb del decret que regula els Usos Institucionals i Administratius de les Llengües Oficials, del govern valencià. Aquest decret estableix que les relacions institucionals entre l'anomenada Comunitat Valenciana, Catalunya i les Balears s'estableixin en la llengua compartida (que al País Valencià anomenen oficialment «valencià» i que a la resta denominam «català», sense qüestionar enlloc, emperò, que siguin la mateixa llengua). Fins i tot, el cabdal estatutari valencià fa referència a territoris del propi «diasistema lingüístic» que inclouen àrees com el Carxe, a Múrcia. Com pertoca. Com es correspon amb la realitat, forjada socialment a través de segles d'història.

La sentència també es qüestiona els apartats del decret del govern valencià en què la llengua pròpia queda en una posició prioritària. El valencià no pot ser la primera llengua, en cap àmbit, dins el País Valencià mateix, i no pot ser la llengua de relació amb Catalunya i les Illes Balears.

De fet, i per cobrir-se davant les previsible interferències externes, l'equip del conseller Vicent Marzá es va posar en contacte amb el govern de Catalunya i amb el govern de les Illes Balears per assegurar-se que ambdós acceptarien de bon grat de rebre la documentació de la Generalitat Valenciana en llengua valenciana, cosa a la qual, naturalment, catalans del Principat i balears varen respondre afirmativament. No solament no els era cap entrebanc, sinó que resultava un mer signe de normalitat. Es tracta de fer, a nivell institucional, allò que es fa a tots els altres nivells amb tota la naturalitat del món. El govern valencià, així mateix, va demanar el parer del seu Consell Consultiu, i els juristes no trobaren cap inconvenient en la redacció de l'esmentat decret. No semblava, doncs, que hi pogués haver cap problema.

Descentrament institucional

Però, com deia l'eslògan, Espanya és diferent. I un organisme que no té la seu (ni el cap, ni, encara menys, l'ànima) al País Valencià, ni a Catalunya, ni a les Illes Balears, sinó a centenars de quilòmetres de distància, va decidir que els valencians no es poden relacionar amb la seua llengua amb la resta de persones que la compartim. Almanco si això es produeix a nivell institucional. Es tracta d'un cas més que evident de «descentrament institucional». Algú que no pertany a la pròpia comunitat lingüística decideix sobre la llengua. I ho fa perquè té potestat legal per a fer-ho.

La qual cosa demostra, senzillament, la situació de clara anormalitat en què encara es troba la llengua catalana. No fa falta ser Malcom X per a dir que en nom dels afroamericans només hi parlen els afroamericans, i que ningú no té dret ni a definir-los, ni a dir qui són, ni a identificar-los, fora dels parà-

El Tribunal Suprem espanyol va dictaminar que les relacions institucionals entre el País Valencià, Catalunya i les Illes Balears no poden ser en la llengua comuna compartida.

metres que hi posin ells mateixos. En el nostre cas, es veu que sí que hi ha algú, a l'Altiplà de les Castelles, que té «dret» a dir en quina llengua s'han de relacionar els tres governs autonòmics dels nostres països. Encara que no sigui la llengua d'ells. Encara que els membres del Tribunal Suprem no hagin de conèixer el valencià per a formar-ne part. Gent que no parla valencià/català té potestat per a dir en quina llengua s'han de relacionar aquells que sí que el parlen. El fenomen, en sociolingüística, seria el contrari de l'autocentrament (l'autoreconeixement de la comunitat lingüística i la determinació de prendre les seues pròpies decisions en relació a la llengua).

Quan algú que no parla la llengua té la potestat de prendre decisions de l'estil de la presa pel Tribunal Suprem es demostra la manca de normalitat en la situació social (en aquest cas, de la llengua catalana).

Tres «comunitats», una llengua

Aparentment, la sentència del Tribunal Suprem es basa en el fet de considerar que el País Valencià,

Catalunya i les Illes Balears no comparteixen una mateixa llengua, apel·lant a la diferent denominació estatutària. Com ha declarat el conseller Marzá, pels mateixos set sous, Espanya i Panamà s'haurien de relacionar en anglès, tenint en compte que oficialment, a Espanya, la llengua oficial de l'Estat es diu «castellà» i a Panamà es diu «espanyol».

Apel·lar només a la denominació estatutària implica oblidar tota la documentació oficial que afirma la unitat de la llengua, a més de l'acadèmica. I del mer sentit comú. Per a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, organisme també de creació estatutària valenciana, que regula les qüestions acadèmiques relacionades amb la llengua a l'anomenada Comunitat Valenciana, «la sentència del Tribunal Suprem, amb tots els respectes, constitueix un greu atac a la nostra llengua. Que la relació institucional entre territoris que gaudeixen d'una llengua compartida haja de ser obligatòriament en castellà és un desfici inadmisible». No ho podríem dir en termes més exactes. Desfici. Ho diu l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Per a l'AVL, naturalment, el valencià forma part d'un diasistema lingüístic que va de Salses a Guardamar i de Fraga a l'Alguer. Ningú no ho qüestiona, en el si de la comunitat científica. Evidentment, està d'acord amb el que propugna l'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia nacional de la llengua catalana. La llengua comuna ocupa el mateix espai que per a l'AVL.

Posats a no admetre definicions, els membres del Tribunal Suprem tampoc no admeten la de la Real Academia Española de la Lengua (RAE), per a la qual el valencià és una variant del català, llengua parlada a Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears, a més d'Andorra, Catalunya del Nord, la Franja d'Aragó, el Carxe i l'Alguer. No hi hauria de dir alguna cosa, també, la RAE, davant el desfici del Suprem?

En tot aquest desgavell, l'afirmació més esperpèntica va ser feta, amb anterioritat, pel Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana. Diuen ses senyories del TSJCV que la Generalitat Valenciana no és competent per a decidir si usa la llengua pròpia amb comunitats «del mateix àmbit lingüístic». En la mateixa frase, ses senyories accepten que la llengua parlada a la Comunitat Valenciana es parla també en altres comunitats autònomes (a això es refereix «el mateix àmbit lingüístic»), però, malgrat aquest fet, consideren que la Generalitat «no és competent» per a decidir si els qui parlen la mateixa llengua la poden usar per a comunicar-se, o si, com ells deuen propugnar, ho han de fer obligatòriament en espanyol. D'alguna manera, els membres del TSJCV mostren

l'imperialisme lingüístic encara d'una manera més descarnada, més clara, més llampant que no el Tribunal Suprem espanyol. Tothom, emperò, accepta la unitat de la llengua. Tanmateix, l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, en una disposició transitòria, es refereix a les altres comunitats autònomes amb les quals comparteix llengua. Deixant ben clar que el «valencià» no es parla només al País Valencià, sinó també en altres territoris. Podem suposar que no es deu referir a Andalusia ni a Castella - la Manxa.

Per què no amb l'Aragó o amb Múrcia?

Si Espanya fos un país mínimament civilitzat, compliria els tractats europeus que ha signat. Per exemple, la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries. Diversos equips de monitorització de la CELROM han criticat la manca de compliment en regions com Múrcia o l'Aragó d'allò que el Regne d'Espanya ha signat en forma de tractat internacional. A l'Aragó hi ha tres llengües territorials (aragonès, català i espanyol), però només n'hi ha una d'oficial. I el govern d'Aragó només es relaciona en castellà amb la resta de comunitats autònomes del Regne d'Espanya, incloent-hi Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears. Tenint en compte que a la Franja de Ponent la llengua pròpia i territorial és el català, no seria lògic que el govern aragonès diversificàs una mica la comunicació lingüística amb la resta de comunitats autònomes?

El mateix podem dir en relació a la comunitat autònoma de Múrcia. Dins el seu territori hi ha la comarca

del Carxe, de llengua catalana. L'Estatut d'Autonomia, emperò, només reconeix l'oficialitat del castellà, i discrimina d'una manera feaent i clara la llengua pròpia del Carxe, a la qual no concedeix cap tipus d'estatus institucional. Múrcia i el País Valencià, compartint dues llengües, només s'han de poder relacionar amb una? Què passaria, si un bon dia el govern valencià decidís enviar al govern de Múrcia documentació, cartes, convocatòries o el que fos en llengua valenciana? Fets que a hores d'ara resulten poc menys que impensables haurien de ser completament normals si el Regne d'Espanya complís la CELROM, és a dir, complís els tractats internacionals que ha signat.

Llibertat per a escollir?

Un dels discursos que més ha fet servir l'espanyolisme en relació a la llengua catalana ha estat el de la llibertat. Si s'estableix que la llengua vehicular de l'ensenyament ha de ser el català (encara que només siga en el 50% de l'activitat educativa, com ocorre a les Illes Balears), de seguida salten veus dient que hi ha d'haver llibertat per a escollir la llengua en què els fills han de ser educats. Si els arriba documentació de l'ajuntament que tan sols és en català, s'apel·la a la llibertat d'escollir la llengua oficial en què et vols relacionar amb l'administració. Els mateixos que reclamen la llibertat d'escollir en els àmbits on el català té alguna presència, emperò, l'obliden sistemàticament si es tracta de l'Administració de Justícia, de les policies o de l'exèrcit. En aquests casos, la llibertat de triar s'esfuma com un terròs de sucre dins el cafè.

Es veu que ni tan sols els governs autonòmics tenen capacitat per a escollir la llengua en què volen relacionar-se entre ells. Si el govern valencià decideix relacionar-se en la seua llengua amb Catalunya i amb les Balears, de seguida hi haurà un Tribunal Suprem espanyol que dictami que no ho pot fer. La capacitat d'escollir només es manifesta quan es tracta de bandejar el català. Però mai no es manifesta quan es tracta de fer-lo present.

Em vénen al cap diversos casos en què determinades comunitats autònomes podrien afegir alguna llengua al castellà a l'hora de relacionar-se amb d'altres. Per exemple, sense sortir de les crítiques dels qui fan el seguiment de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, Castella-Lleó no hauria de ser necessàriament monolingüe en les seues relacions

amb altres autonomies. En el seu territori s'hi parlen el castellà (llengua majoritària), el gallec (a la comarca d'O Bierço) i l'astur-lleonès. Per cert, l'astur-lleonès no és oficial a Castella-Lleó, però sí que ho és a l'altra banda de la frontera amb Portugal, a Miranda do Douro, amb el nom de «mirandès». Les relacions entre Castella-Lleó i Galícia no podrien afegir el gallec a l'omnipresent castellà? I les relacions amb Astúries no es podrien fer també en astur-lleonès? Vegeu que no parlem d'excloure ningú sinó tot al contrari, de dur a terme unes relacions més inclusives, en què tots els ciutadans es poguessin sentir representats.

Apel·lant a la lògica discursiva espanyola, fins i tot hi podríem involucrar les places africanes de Ceuta i Melilla. Les relacions entre ambdues ciutats autònomes actualment es fan només en llengua espanyola. No hi podrien incloure, tenint en compte que la meitat dels seus habitants parlen una o altra llengua, l'amazig i el dariyya? Donaria un aire menys colonial a la situació lingüística que pateixen.

Bon dia

Deia Josep Pla que el nostre país és format pels territoris on quan dius «bon dia» et responen amb un altre «bon dia». Per això, immediatament després del desficaci del Tribunal Suprem espanyol es va produir un acte d'afirmació, ben espontani i lògic, tan senzill com saludar-se usant la llengua comuna. La salutació va sortir del departament de Cultura del Govern valencià. El conseller Marzà va saludar amb un «bon dia». I, des de Catalunya i des de les Illes Balears, tothom s'hi va afegir. D'una manera purament simbòlica, els tres governs deien el que en pensaven, de la decisió del Suprem.

Vicent Marzà ja ha posat de manifest que recorrerà la decisió del Tribunal Suprem. Dins l'actual entramat institucional, ho ha de fer. Sense gaire confiança en el resultat final, perquè, amb el sistema judicial espanyol, sempre es juga amb les cartes marcades. Incompleixen la CELROM i ho fan a consciència. Quan es va fer l'última monitorització de la Carta, els experts del Consell d'Europa no varen aconseguir d'entrevistar-se amb els caps del Consell General del Poder Judicial, òrgan que acumulava el màxim d'incompliments de la Carta al Regne d'Espanya.

Però, mentrestant, la decisió del Suprem porta a un carreró sense sortida en termes estrictament legals. Els Estatuts d'autonomia no solament permeten, sinó

Deia Josep Pla que el nostre país és format pels territoris on quan dius «bon dia» et responen amb un altre «bon dia».

que fomenten la interrelació en català entre els territoris que compartim la mateixa llengua. S'ha de fer cas del Suprem o de l'Estatut? Qui té més rang, a l'hora de determinar una qüestió com ara la llengua a utilitzar en les relacions entre governs autonòmics? També queda la dicotomia de fer cas del Tribunal Suprem espanyol o del Consell d'Europa (via CELROM). En aquest cas, sembla clar que qui hauria de tenir preeminència és el Consell d'Europa. I, per tant, des d'una perspectiva estrictament legalista, ni el govern valencià, ni el del Principat, ni el balear no podrien complir el que dictamina el Tribunal Suprem.

Sense tenir una bola de vidre que em permeti de veure el futur, supòs que les relacions que ara ja es produïen en català entre els governs de la Comunitat Valenciana, de Catalunya i de les Illes Balears continuaran funcionant en la mateixa llengua. El que pretenia el conseller Marzà, des del meu punt de vista, era, via decret, empènyer una mica en l'ús institucional del valencià. És a dir, fer que algunes relacions que ara es duïen a terme en espanyol passassin al valencià. És la seua obligació en tant que conseller a càrrec de la política lingüística del govern de la Comunitat Valenciana. Però els enemics de la normalització de la nostra llengua estan sempre a l'aguait, i immediatament portaren davant el Suprem espanyol el decret valencià. I el Suprem va fer per manera de tallar el petit avanç que podia estar a punt de produir-se.

Aquesta és l'embaforada batalla que manté sempre les espases alçades. I s'explica només perquè els òrgans de govern de l'Estat espanyol no han acceptat mai la pluralitat lingüística en el seu interior. Consideren que, malgrat que s'hi parlin diverses llengües, només n'hi ha d'haver una d'oficial, una de preeminent, una que

estigui per damunt de les altres. I després encara ens titllen de supremacistes! Exemple de psicologia projectiva, absolutament de manual.

Deixant de banda qüestions elementals de legitimitat, podem concloure que fins i tot legalment l'única actitud que poden prendre els governs del País Valencià, de Catalunya i de les Illes Balears és fer com si el desfici del Suprem no hagués existit. █

El plaer de compartir

TRIAS
DES DE 1908

Trias Galetes - Biscuits, S.A.
Ctra. de Sils, 36
17430 Santa Coloma de Farners
Tel. 972 84 12 13
www.trias.cat

Notes disperses (III)

Albert Jané

Institut d'Estudis Catalans

Comencem una frase amb un sintagma nominal com és ara *la senyoreta Roser*, que serà el tema del que volem dir, i a continuació ho expressem per mitjà d'una construcció amb aquell sintagma com a complement indirecte: *La senyoreta Roser li haurem de telefonar*. Aquesta construcció pot ser inevitable en la comunicació oral, però s'ha de considerar inadmissible en el llenguatge escrit, que podem controlar perfectament. El resultat ha de ser *A la senyoreta Roser li haurem de telefonar*. Una frase incisa d'una certa extensió pot contribuir a aquesta impropietat sintàctica que comentem: *La senyoreta Roser, com que havia manifestat un desig vivíssim de tenir informació detallada sobre aqueseta qüestió, li haurem de telefonar així que en sapiguem alguna cosa*. Òbviament, cal fer precedir tot el paràgraf de la preposició de datiu: *A la senyoreta Roser, com que havia...* De fet, tot això és extensiu a les frases amb un complement de règim, és a dir, introduït per una preposició. *El senyor Sala, com que és una persona que sens dubte mereix una atenció especial, en parlarem més endavant*. Calia haver començat dient, o escrivint: *Del senyor Sala, com que és...* D'altra banda, si s'ha iniciat la construcció sense la preposició és ben legítim de repetir el sintagma nominal amb la preposició: *El senyor Sala, com que és una persona que sens dubte mereix una atenció especial, del senyor Sala en parlarem més endavant*.

Els qui temen les previsible conclusions d'un sil·logisme combaten estrènuament totes les premisses.

Pompeu Fabra, com que era un positivista, devia creure, molt probablement, en la teoria de la selecció natural. Tanmateix, amb una cautela evident, a fi d'evitar cap possible objecció inoportuna, la va definir per mitjà d'una frase amb aquest condicional amb què es fa una afirmació que s'atribueix a altri, i de la qual no s'accepta la responsabilitat: «Procés, en la perpetuació de les espècies animals o vegetals, segons el qual **seria** afavorida la propagació de certs individus i previnguda la dels altres» (DGLC, s.v. *selecció*). Els altres termes del seu diccionari en què recorre a aquest condicional són *sensacionalisme*, una doctrina filosòfica més aviat singular i avui probablement arraconada, *caos*, com a designació d'un antic concepte científic, evidentment fals, i *follet* i *vampir*, dos termes,

significativament, de la imaginació popular, sense cap fonament real.

Ingènuament, n'hi ha que simplement anteposant l'adjectiu al substantiu estan convençuts que ja fan estil.

El profeta s'irritava perquè el pallaso feia servir el mateix llenguatge que ell. El profeta usava contínuament de frases de doble sentit, ambigües, obscures, perquè cadascú hi pesqués el que pogués o, si més no, l'induís a suposar-hi un sentit ocult. El pallaso, en canvi, volia practicar un humor surrealista, crear la comicitat per mitjà de l'absurditat. I era així que l'un i l'altre arribaven a una expressió coincident.

La frase *Els maldecaps envelleixen* és perfectament ambigua. Tant pot voler dir «es fan vells» com «fan tornar vell». En el primer cas tenim un ús intransitiu del verb *envellir*, i en el segon, el mateix verb és transitiu però usat absolutament.

El temps que passa és al temps que fa com la gramàtica és a la semàntica.

Com que la memòria em fa males passades i no tinc cap diccionari a l'abast, pregunto si he d'escriure *bressol*, amb *ss*, o bé *breçol*, amb *ç*. I em contesten dient que l'ortografia és una convenció. Ja ho sé, que l'ortografia és una convenció. Però jo pregunto quina és la convenció adoptada per a la forma gràfica d'aquesta paraula. I si no ho saben, que em diguin que no ho saben, però que no em diguin que es tracta d'una convenció.

Entre l'exageració i la hipèrbole no hi ha solució de continuïtat.

Saber (algú) en un lloc vol dir «saber que hi és». «Déu et sap aquí», es va dir a ell mateix, per encoratjar-se, el poeta Verdaguer, quan de nit, mig perdut, baixava, sense saber per on passava, cap a la vall d'Arinsal, i un altre poeta, Enric Casasses, té un llibre de poemes que es diu *T'hi sé*. Un títol molt suggestiu i ben trobat.

A vegades, sembla que el dret de parlar i escriure de qualsevol manera, és a dir, incorrectament, que n'hi ha que reivindiquen decididament, hagi de comportar la prohibició de parlar i escriure correctament. Fins aquí podíem arribar.

N'hi ha que quan han d'explicar un fet ho fan per mitjà de la seva causa o de la seva conseqüència. Els preguntem si ahir van assistir a un acte determinat i ens diuen que ahir estaven molt cansats. I si els demanem si han vist una determinada representació teatral ens responen dient que mai no s'havien avorrit tant.

Dic al meu amic Mir: «Una vegada que vaig venir a Tremp» si vaig posar a casa seva, però «Una vegada que vaig anar a Tremp» si vaig posar a la fonda.

El llenguatge col·loquial, amb el seu caràcter enfàtic i les seves freqüents dislocacions i focalitzacions, afavoreix el procés de lexicalització dels pronoms que són complements del verb, procés, però, que en molts casos no es pot dir que sigui perfect, acabat del tot. Després, en un llenguatge formal, neutre i asèptic, en què cada element de l'oració va al seu lloc, es produeix una certa vacil·lació, perquè d'una banda no es vol ser pleonàstic, i de l'altra podem trobar que la frase és poc natural, artificiosa. Així, per exemple, el grau de lexicalització del pronom datiu

amb el verb *passar* no és pas fàcil de determinar amb precisió. De fet, en la llengua oral, en un gran nombre de casos, el complement datiu representat per un grup nominal precedit per la preposició *a* és una aposició i, per tant, no és possible prescindir del pronom: *Què li passa, al teu germà?* Si no és així, l'ús natural i espontani sembla francament vacil·lant: *Això mateix va passar al meu germà* i *Això mateix li va passar al meu germà*. En canvi, diríem sens dubte *Són coses que passen a les millors famílies*, potser perquè el complement és més aviat percebut com un locatiu que no pas com un datiu.

Podem formar adverbis o frases adverbials a partir d'adjectius i de substantius. Però si el primitiu és un adverbi ja no cal que l'adverbialitzem. Els exemples, evidentment inadmissibles, *solsament*, *sovintment* i

a l'ensems són ben coneguts. Hi podríem afegir, i que consti que no és inventat, *ipsosfactament*.

Comencen imposant-te la terminologia i acaben volent-te imposar la llengua.

Un dels quatre germans de Jesús, segons ens expliquen

els Evangelis, es deia Judes, com l'Iscaariot, el deixeble que el va traïr. El pobre home, que devia ser un sant baró, va haver d'arrossegar tota la vida aquell nom esdevingut maleït, com un estigma oprobios. Potser per això va procurar que no se'n parlés, que no se'n sabés res més.

Diem *Entrem?*, perquè ja són tres quarts i cinc de nou i l'acte comença a les nou. Però diem *Entrem-hi?* quan hem passat per davant d'un local on veiem que anuncien un acte més aviat singular, que qui sap si potser podria tenir un cert interès.

Què es diu: *Més d'un dirà que sí* o *Més d'un diran que sí?* Si ho pregunto a qualsevol parlant, en lloc de dir-me com ho diu, analitzarà la frase i em dirà com s'ha de dir.

Els noms substantius *forat*, *trau*, *buidor*, *inexistència*, *irrealitat*, *immaterialitat* són tan substantius com els noms substantius *cosa*, *objecte*, *substància*, *matèria*, *realitat* o *plenitud*.

El refrany *Qui no té un all té una ceba* té una significació més plena entre els parlants ieistes, els de la paia a l'ui, que deuen dir *Qui no té un ai té una ceba*, amb el doble valor de la forma *ai*, que és el que hi dona sentit. Qui sap si són ells els qui el van crear.

Comencen imposant-te la terminologia i acaben volent-te imposar la llengua.

Parlant del menjar que es cou diem *Hi falta sal* però *Li falta un bull*. En el primer cas, podem analitzar el pronom com un datiu o com un locatiu, indistintament. En el segon cas, no es pot analitzar sinó com un datiu.

Els historiadors solvents, com Mn. Antoni Pladevall, asseguren que sant Ramon Nonat, malgrat la seva popularitat, no va existir. Es tracta d'un personatge d'una ahistoricitat demostrada. Això podria fer pensar en un determinat valor del terme *Nonat*, relacionable amb aquesta circumstància. Però, com és ben sabut, aquest mot vol dir que va ser extret del si matern amb una cesària.

Considerem aquestes tres frases: *No hi vull pensar més*. *No li diré res més*. *No la vull veure més*. Hi ha un progressiu augment d'informació en cada un dels pronoms febles usats en aquestes tres frases que no respon a la voluntat o a la conveniència del parlant. Aquest usa en cada cas el pronom que li exigeix la gramaticalitat de la frase, independentment del grau d'informació que conté.

No és igual *Com que vostè m'ho ha demanat he dit que sí* i *Com que m'ho ha demanat vostè he dit que sí*. En el primer cas es vol dir «Si vostè no m'ho hagués demanat no hauria dit que sí», i en el segon es vol dir «Si m'ho hagués demanat una altra persona no hauria dit que sí».

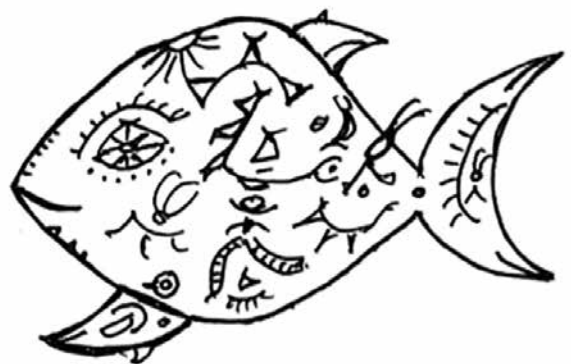
Aquella bona senyora va dir, amb el seu parlar espontani i genuí, que havia anat a missa a la parròquia i que encara hi havia força gent. Perfecte. En canvi, ens sentim inevitablement temptats a pensar malament quan sentim que un executiu de primera, tan segur d'ell mateix, diu, la mar de cofoi, que la seva dona li és força fidel.

El diari diu d'un determinat candidat que era «fill i germà de presidents». Aquest plural no sembla pas adequat. El candidat era *fill de president i germà de president*, frase que, amb una el·lipsi, esdevé *fill i germà de president*. Dient *fill i germà de presidents* es pot interpretar que havia tingut més d'un germà president.

Senyor de Saussure, vós vau dir que el signe lingüístic és arbitrari. Molt bé. Ara, però, els terminòlegs van en sentit contrari. Abans d'acceptar un terme volen que sigui transparent del tot, que per la forma pugui incloure tots els casos en què és d'aplicació i exclou tots aquells en què no ho és. Si ara fos a fer, rebutjarien decididament un terme com ara *ascensor*, perquè el fem servir no solament per a pujar sinó també per a baixar. I segurament que amb més motiu

no acceptarien un terme com *interruptor*. Qui sap si algú ens podria explicar què interromp, exactament, un interruptor.

Al restaurant ens serveixen un plat acompanyat d'allioli. El senyor Bertran, un entès en la matèria, diu que d'allò en diuen allioli però que no ho és, que l'allioli és una altra cosa molt diferent. Li dic que té raó, però li demano que em digui com n'hem de dir, d'allò. Bé ha de tenir un nom. Però això el senyor Bertran no ho sap, només sap que allò no és allioli. Doncs jo proposo que, encara que no ho sigui, en diguem allioli. En tot cas, val més aquest nom que no pas un nom foraster, espuri i mal format. Serà un cas més, com el de les cuirasses que no són de couro, les teulades que no són de teules, la taronjada que no prové de les taronges, l'esperit de vi que no ha sortit pas del vi i molts casos més. Que el nom que designa una determinada realitat tradicional passi a designar una nova realitat que té amb aquella algun punt en comú (la utilitat, la destinació, l'aspecte) és un fet normal del llenguatge. Coromines ens explica que el mot *dacsa*, una designació valenciana del blat de moro, és un mot medieval, d'origen àrab, que designava un cereal autòcton que tenia una destinació anàloga a la del blat de moro actual, i que quan aquest va arribar d'Amèrica i es van adonar que era molt més productiu, van deixar de conrear la dacsa i la van substituir pel blat de moro, sense canviar, però, el nom tradicional. I segurament mai ningú no els ha anat a tocar el voraviu dient-los que, encara que d'aquell cereal en diguin dacsa, la dacsa, en realitat, era una altra cosa. I nosaltres hem d'aprendre aquesta lliçó, amb el propòsit de barrar el pas a la introducció de designacions estrambòtiques, forasteres, que contribueixen a desfigurar la nostra llengua. Dit d'una altra manera, és molt més deplorable que d'un producte que fa les funcions de l'allioli en diguin un altre nom, com ara salsa verda, que no pas que en diguin allioli, encara que no sigui pròpiament allioli. En el primer cas, representa la mort d'un mot molt nostre; en el segon, en canvi, s'afavoreix la seva revitalització.

Ara els qui volen estalviar saliva, en lloc de dir «Per què?» diuen «Per?».

La metonímia, evidentment, no té uns límits precisos. Un cas usual és el de designar un edifici amb el nom de la institució que l'ocupa. Pròpiament, caldria distingir entre l'ajuntament, que és la designació d'una institució, i la casa de la vila, el local on aquesta institució té la seu, i bé hi ha qui reivindica aquesta distinció, però és un fet prou conegut que força o molt generalment de la casa de la vila, o la casa de la ciutat, se'n diu habitualment l'ajuntament. I hi ha, encara, qui ha anat més enllà: en diu el municipi. I que consti que no m'ho invento: a Barcelona ho he sentit dir més d'una vegada.

Els mots derivats poden agafar alguns valors —si es vol, alguns matisos— que es desvien del mot primitiu. Així, hi ha certs derivats entre els quals es pot establir un cert grau de sinonímia inexistente entre els primitius respectius. Per exemple, la sinonímia que observem entre *desinterès* i *indiferència* no existeix entre *interès* i *diferència*. Un cas especial és el de *mètode* i *sistema*, que tenen valors diferents, rarament coincidents. Així, podem parlar d'un mètode per a aprendre taquigrafia segons el sistema Dalmau, però parlant, per exemple, de votacions és força habitual d'alternar, amb el mateix valor, els termes *mètode* i *sistema*. Ara bé, els seus derivats, *metòdic*, *metòdicament* i *sistemàtic*, *sistemàticament*, són perfectament intercanviables en un bon nombre de casos.

Al capdavant, tothom sembla tenir una gran confiança en l'eficàcia de la pròpia paraula. Tothom sembla convençut que si el deixaven parlar a ell ja no caldria que els altres diguessin res. Bé, siguem equànimes: potser no tothom.

La relació sinonímica presenta una gran varietat. Només cal comparar la que hi ha entre *riu* i *flum*, entre *guineu* i *guilla*, entre *missa* i *eucaristia*, entre *capellà* i *sacerdot*, entre *metge* i *doctor*, entre *frare* i *monjo*, entre *lingüista* i *filòleg*.

Hi ha alguns noms d'animal usats habitualment per a designar els individus d'una altra espècie clarament diferenciada. Així, amb el nom de gat mesquer, que pròpiament és un vivèrrid, la *Genetta genetta*, es designa molt sovint el gat fer o gat salvatge, que és un fèlid, el *Felis silvestris*. A Barcelona, de les falcilles o

falcillots (*Apus apus*) sempre se n'ha dit orenetes, i a la Cerdanya, on sembla que antigament hi havia hagut cabirols (*Capreolus capreolus*), actualment apliquen aquest nom als isards (*Rupicapra rupicapra*). Aquest fet no deixa d'originar discussions més aviat bizantines, que és bo d'evitar. El que cal és explicar els fets. Al meu rodal, a pagès, hi sabem dos ocells depredadors diürns, l'àguila i l'esparver. En dèiem així. Si ara els entesos em diuen que aquests suposats esparvers, o com els que niaven a la Sagrada Família, de Barcelona, i que, a petició de la societat de colom-bòfils, van ser abatuts per un caçador, amb coneixement i permís de totes les autoritats, en realitat eren falcons, no ho discutiré. L'Alcover-Moll, en la primera edició, donava *cabirol* com a sinònim de *isard*. En la segona edició van rectificar, dient que havien sofert un error. Però Joan Coromines reacciona amb vehemència contra aquesta rectificació. Ell entén que si a

la Cerdanya del *Rupicapra rupicapra* en diuen cabirol, es tracta d'un fet de llenguatge que no podem menystenir i que, per tant, hem d'admetre la sinonímia entre *isard* i *cabirol*. Molt bé. Però això no ha d'originar cap discussió, el que cal és explicar-ho.

Abans n'hi havia que deien que parlaven en castellà perquè feia més fi. Ara n'hi ha que hi parlen perquè diuen que fa més gràcia.

Avui ja duen ser pocs els qui ignoren que no tots els doctors són doctors en medicina, és a dir, metges, i que hi ha doctors en altres disciplines, doctors en filologia, en història, en matemàtiques, etc. Però sembla un fet, si més no segons la meva observació, que els únics doctors designats o interpellats amb aquest nom exempt, és a dir, sense el determinatiu del nom propi, continuen essent els doctors en medicina. En tots els altres casos, tant en segona persona com en tercera persona, el terme *doctor* va sempre acompanyat del cognom corresponent. Gairebé podríem dir, doncs, que els doctors per antonomàsia continuen essent els metges.

Abans n'hi havia que deien que parlaven en castellà perquè feia més fi. Ara n'hi ha que hi parlen perquè diuen que fa més gràcia.

Encara hi ha qui, defensor a ultrança dels pronoms dits adverbials, no admet que l'anàfora del determinatiu del complement directe pugui ser el terme possessiu. Hauria de ser, necessàriament, el pronom *en*. Així, no seria acceptable *No tolerava la seva presència*, caldria dir *No en toleraven la presència*. Al llarg dels dinou volums de la primera edició de la Gran Enciclopèdia Catalana podem observar un cas molt interessant de l'alternança entre aquestes dues

solucions gramaticals, amb dotzenes d'exemples. Es tracta de la frase amb què habitualment acaba el text dels personatges canonitzats per l'Església, és a dir, els sants i santes: *La seva festa se celebra el 12 de febrer* (Eulàlia de Barcelona, així com Clara d'Assís, Helena, Albert el Gran, Agustí d'Hipona...), i *Hom en celebra la festa el 24 d'octubre* (Antoni M. Claret, així com Bàrbara, Anna, Eloi, tot un esbart de Joans...). No sembla pas que s'obeís a cap criteri determinat. Més aviat fa l'efecte que l'ús del possessiu correspon a una expressió lliure, espontània, d'acord amb el llenguatge parlat, i el del pronom adverbial obeeix a la voluntat decidida de recórrer-hi. No es pot negar que és una solució que pot semblar una mica forçada i, considerant el valor partitiu del pronom *en*, es podria interpretar que la festa és una de les diverses coses que es podria celebrar d'aquell sant o aquella santa. Cal afegir-hi que en alguns casos es va prescindir del determinatiu: *La festa se celebra el 23 d'abril* (el nostre gloriós patró).

No tothom qui sap parlar sap cloure dignament el seu discurs.

Tot s'ha de poder dir, d'una manera o d'una altra. El llenguatge políticament correcte no recorre a eufemismes com els que són habituals quan és qüestió de la sexualitat o de les funcions fisiològiques, sinó, simplement, a formes encara no connotades, com és ara *ètnic* en lloc de *racial*.

No tothom qui sap parlar sap cloure dignament el seu discurs.

N'hi ha que diuen que voler és poder. És una afirmació discutible, certament. En canvi, és indiscutible que, sintàcticament, *voler* i *poder* són molt diferents: *voler* és un verbal modal i transitiu, i en canvi *poder* és solament modal. Sí que, tal com m'adverteix Josep Ruaix, en algun cas el trobem usat transitivament, com, per exemple, quan diem *Déu ho pot tot*. Però són, certament, casos molt excepcionals. En aquest exemple, potser hauríem de considerar que hi ha el verb *fer* sobreentès, és a dir, *Déu ho pot fer tot*. És en tot cas evident que no podem dir **Podem la independència* talment com diem *Volem la independència*.

No es poden considerar admissibles construccions com **Agafa tot* o **Saben tot*, avui força usuals, en què trobem *tot* fent de complement directe sense el reforç del pronom neutre *ho*. Caldria dir, doncs, *Agafa-ho tot*, *Ho saben tot*. Notem: *M'agrada tot i m'ho menjo tot*, perquè amb el verb *agradar* el mot *tot* fa de subjecte, i *Pensen en tot i ho controlen tot*, perquè el complement del verb *pensar* no és directe

sinó regit per una preposició. Anàlogament, *Se sap tot i ho divulguen tot*, perquè el pronom *es*, quan és usat amb valor impersonal, rebutja decididament la combinació amb el pronom neutre *ho*.

Hi havia un temps en què el verb *ficar* era evitat curosament en un llenguatge amb pretensions d'elegància i finor, com si es tractés d'un mot vulgar, amb connotacions obscenes. Avui hem anat a parar a l'altre cap del carrer. En el llenguatge de molts parlants, especialment joves, s'usa aquest verb com a equivalent sistemàtic, potser hauríem de dir com a traducció mecànica, del verb castellà *poner*. Vaig a la tintoreria i dic que he vingut a buscar un vestit que hi havia dut perquè me'l rentessin. La noia que m'atén, havent donat un cop d'ull al comprovant que exhibeix, em diu: «Aquí fica uns pantalons i una americana.»

Com que trobo sovint la construcció *El cert és que...* en textos de plomes molt solvents, d'autors a qui no he d'ensenyar res, em resisteix a dir que considero que

és una frase espúria. Però no em sé estar de veure-hi un calc de l'espanyol i, personalment, no tindrè mai la temptació de recórrer-hi. Ni la temptació ni la necessitat. Disposo, certament, d'altres recursos: *És cert que... El fet és que... El cas és que...*

Si no em demostren el contrari, jo diria que *de totes totes* és un calc de l'espanyol, i que *a tot preu* és un

calc del francès (*à tout prix*). En lloc d'aquestes locucions em sembla pertinent de proposar *tant sí com no*. Ja sé que algú dirà que no és ben bé el mateix. Però això es diu sempre.

Les ferides es poden irritar, però no s'indignen mai.

Encara n'hi ha que en lloc de dir *rus* diuen *soviètic*, com si *rus* fos una paraula prohibida. Ja fa uns quants decennis, en temps de la desapareguda Unió Soviètica, calia corregir qui deia *rus*, si és que volia dir 'relatiu o pertanyent a la Unió Soviètica, o als seus habitants', i suggerir-li que havia de dir *soviètic*. I van ser molts els qui van aprendre la lliçó d'una manera absoluta, amb una convicció paulina, i amb un resultat no únic en aquests casos de substitució de mots amb un cert valor terminològic: si calia dir *soviètic* en lloc de *rus*, aquest terme s'havia de bandejar dràsticament del nostre llenguatge. I així, per exemple, Marc Chagall era un pintor soviètic, Rimskij-Korsakov era un músic soviètic, i Gogol, Turgenev i Tolstoj eren uns il·lustres escriptors soviètics. Aquestes lliçons mal apreses tenen una llarga vida, i no es desarrelen fàcilment quan la seva aplicació ja no escau. Així, de tant en tant encara trobem, en uns mots encreuats, el mot *Obi* definit 'gran riu soviètic'. En aquest cas, és clar, caldria dir *siberià*.

La locució interjectiva *No l'apaguis* abans era molt usual en la llengua col·loquial. S'usava per a desmentir o minimitzar una afirmació rotunda. No sé si encara

es diu. Aquest exemple, esplèndid, és de la novel·la *L'enterrament*, de l'escriptor mataroní Joaquim Casas, escrita l'any 1956: «S'estimaven tant amb el papà...!» (parlant d'una senyora i del seu marit, mort sobtadament). "No l'apaguis", va dir-se, *in mente*, l'enterramorts. Però ho traduï de la següent manera: —Ho pot ben dir, senyor Carlets. Constituïen un matrimoni model." Una altra frase popular que fa molt de temps que no sento és *Amagueu les carteres!* Es deia com a exclamació joiosa i festiva en l'arribada inesperada d'algú molt estimat i tractat amb tota la confiança.

Tal com assenyala Fabra en la seva gramàtica pòstuma (p. 86), quan un infinitiu fa de complement-acusatiu de certs verbs admet d'ésser introduït amb la preposició *de*. De fet, els dos darrers verbs de la llista indicada en la nota a peu de pàgina, *veure* i *mirar* (en el sentit de 'procurar'), no solament admeten aquesta preposició, sinó que no en poden prescindir. Els dos exemples adduïts, *Vegeu d'anar-hi* i *Mira de venir*, són d'imperatiu. En principi, en frases amb altres temps verbals, solament sembla possible amb el verb *mirar*: *Miraven de passar desapercebuts*. Però cal afegir-hi el verb *dir*, que, anàlogament, només admet un infinitiu com a complement si va introduït amb la preposició *de*: *Van dir d'anar al Montseny, Diu de fer-ho ell mateix*.

El coneixement de l'existència de certs mots no habituals en la llengua col·loquial a vegades indueix a fer creure que les formes equivalents més usuals són incorrectes i, per tant, evitades innecessàriament. Per exemple, *argent* i *plata*, *argent viu* i *mercuri*, *vori* (o *ivori*) i *marfil*. Els geosinònims no sempre obtenen la mateixa consideració. Per exemple, *sorra* i *arena*, i *mirall* i *espill*. Així, als qui sempre han dit *sorra*, els ha pogut semblar, ben injustament però no sense una certa lògica, que *arena* era un castellanisme, perquè és una forma idèntica a la del castellà i l'han sentida sovint en boca de persones de parlar acastellanat. I, en canvi, com que han vist la paraula *espill* usada en textos ben escrits en lloc de *mirall*, han pogut creure que aquesta forma potser no era correcta del tot, o, si més no, que *espill* li era neta-ment preferible.

Hi ha molts independentistes que no sempre són prou independentístics. Així, per exemple, de la policia espanyola en diuen, vergonyosament, policia nacional. ■

Sobre l'etimologia de «Formentor» i «Formentera»

Andreu Salom i Mir

L'etimologia dels topònims *Formentor* i *Formentera* ha estat sovint motiu de controvèrsia entre els filòlegs. La línia tradicional, representada per A.M. Alcover i F. de B. Moll, assegura que ambdós mots provenen del vocable *forment* (blat, gra). Així, tendriem que *Formentor* derivaria del llatí *frumentum*, del qual deriva *forment*, i *Formentera* ho faria, al seu torn, de *frumentaria*, terra de forment¹. Tot i que Formentor no produeix blat, i Formentera ben escassament, s'hauria fet veure que, en temps força reculats, s'hi hauria collit abundantament el dit cereal.

Altrament, Joan Coromines, en els seus esbrinaments filològics, atribueix l'origen dels dos noms a *promontorium*, *promontoria* (promontori, cap), que haurien donat lloc a *Formentor* i *Formentera*, respectivament. Explica, l'esmentat estudiós, que els navegants àrabs de la Mediterrània, en els segles VII i següents, aprengueren els dos noms llatins dels dos

llocs balears citats amb p-, i els anaren mudant en f-, seguint la tendència de l'àrab que, cap al segle X, anà convertint la p originària en f. El trasllat de la r i el canvi de *-toria* en *-tera* (el de *-torium* en *-tor* és més lògic) respondria igualment a d'altres fets de fonètica històrica aràbiga. Tendriem, per tant, *Promontorium* > *Fromontorium* > *Formentor*; i *Promontoria* > *Fromontoria* > *Formentera*².

La interpretació del Mestre Coromines sembla la més plausible i convincent. Cal asserir, doncs, que el terme *promontorium* > *promontori*, que precisament significa 'altura considerable de terra, especialment la que avança dins el mar', és el ver antecedent de *Formentor*, indret amb els seus espectaculars espadats; de la mateixa manera que *promontoria* seria l'antecedent de *Formentera*, illa on trobam les terres altes de la Mola de Formentera (promontori oriental) i del cap de Berberia (promontori occidental).■

1 Antoni M. Alcover – Francesc de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, tom 5, p. 988.

2 Joan Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, tom IV, pp. 257 i 258.

L'article personal i la literatura

Pere Martí i Bertran

L'article personal, com la majoria de lectors deuen saber o si més no intuir, és la partícula que precedeix els noms de persona o els cognoms¹: na/la Carme, n'/l'Agnès, na/la Serrallonga, en/el/lo Pere, en/el/lo Molins, l'Antoni, l'Engordans... Aquests darrers anys he notat l'augment d'un cert desgavell en l'ús que en fan alguns escriptors, periodistes, professors... Ho he notat sobretot en la lectura d'originals, sigui pel fet de formar part d'un jurat, sigui per fer-ne algun informe editorial, però cada vegada més també en llibres ja editats, tant de literatura Infantil i juvenil com d'adults. A tall d'exemple, ben recents i premiats i tot, podria citar *L'alè del drac*, de Maite Carranza (La Galera, 2019), premi Joaquim Ruyra 2018, o *Ventalls de paper*, de Lliris Picó (Bullent, 2019), premi Enric Valor 2018, tots dos bones obres literàries i de continguts ben interessants, tot sigui dit.

Què hi he notat d'estrany? Doncs fonamentalment una barreja injustificable pel que fa a l'ús dels articles personals. Quan dic una barreja injustificable em refereixo al fet que un personatge que es diu Vicenç, posem per cas, el narrador ara l'anomeni *el Vicenç*, ara *en Vicenç*; o que un que es diu Àlex ara sigui, Àlex a seques o *l'Àlex*, per limitar-me a exemples trets de les obres esmentades.

I què té d'estrany això, si l'article personal té formes diverses i és opcional, segons totes les gramàtiques?, potser ja es deu preguntar més d'un lector. Doncs és estrany, i jo diria que incorrecte i tot, perquè totes les gramàtiques deixen clar que els diversos usos de l'article personal que trobem segons els territoris són correctes en els dits territoris, alhora que els singularitzen. Així, doncs, poden ser una bona eina per a marcar,

per exemple, els personatges, sigui dialectalment, estilísticament, socialment... Amb això vull dir, i espero poder-ho argumentar tot seguit, que l'ús de l'article personal pot ser un recurs estilístic molt útil, i encara poc utilitzat, a l'hora de crear registres o de caracteritzar personatges.

Anem per parts i comencem pel que en diu la normativa.

En primer lloc, sigui d'una manera explícita, sigui només insinuada, totes les gramàtiques estan d'acord que «l'article personal català mai no pressuposa, contràriament al que s'esdevé en castellà, cap matís de vulgaritat o de menyspreu»², com ja va deixar ben clar Josep Rúaix i Vinyet en la dècada del anys setanta del segle passat.

En segon lloc, les gramàtiques que en parlen estan d'acord que «l'article personal prové dels vocatius llatins *domine* i *domina* i en la llengua antiga s'usava com a forma de tractament amb el valor de 'senyor, senyora'»³. D'aquí els articles arcaics *en* i *na*, que només s'han mantingut vius actualment a les Illes Balears i Pitiüses, però que eren usuals a tot el domini lingüístic, com ens demostra la toponímia i ho remarca Jordi Colomina i Castanyer: «com a tot arreu de la comunitat lingüística (com ara en *Castellar de n'Hug*) han perviscut nombroses restes de l'article personal en la toponímia valenciana: *Callosa d'en Sarrià*, *la Font d'en Carròs*, *Canet d'en Berenguer*, *carrer de na Jordana*»⁴.

Durant el segle xx hi va haver un intent de recuperar l'article clàssic, amb majúscula (*En* i *Na*), com una forma de tractament, equivalents a *Senyor* i *Senyora* (o al castellà *Don* i *Doña*). Va ser molt habitual en

L'ús de l'article personal pot ser un recurs estilístic molt útil a l'hora de crear registres o de caracteritzar personatges.

1 Només en algunes comarques de Girona, de la Catalunya Central i a les Balears i Pitiüses, també es fa servir davant els noms d'animals domèstics, tot i que l'ús s'ha generalitzat en la literatura infantil i juvenil catalana, com una mostra més de la personificació que sovint hi tenen els animals.

2 Josep Rúaix i Vinyet, *El català en fitxes / 2. Morfologia i sintaxi*, Moià 1980, p. 47.

3 *Gramàtica essencial de la llengua catalana* de l'IEC, accessible en xarxa: https://geiec.iec.cat/capitol_veure.asp?id_gelc=139&capitol=10

4 Dins *Gramàtica del català contemporani* (dirigida per Joan Solà *et alii*). Volum 1, Ed. E mpúries, Barcelona 2002, p. 548.

esqueles, invitacions... Avui, però, més aviat es veu com un arcaisme.

El millor resum de l'ús actual de l'article personal arreu del domini lingüístic l'he trobat en l'abans esmentada (nota 3) *Gramàtica essencial de la llengua catalana* de l'IEC: «L'ús de l'article i la forma emprada depèn del parlar i del context d'ús. En la major part dels parlars de Catalunya, s'empra l'article definit amb els noms femenins i amb els masculins començats per vocal (*He parlat amb la Joana, l'Antònia, l'Ignasi, la Costa i l'Aguiló*); en els masculins començats per consonant són possibles tant l'article personal (*en*) com el definit (*el*): *en Tomeu o el Tomeu, en Cruells o el Cruells*. El baleàric, en canvi, emprava els articles personals en tots els casos: *He parlat amb na Joana, n'Antònia, en Tomeu, n'Ignasi, na Costa i n'Aguiló*. En els parlars valencians, en alguns parlars de la Franja i en tortosí, no se sol emprar l'article amb els noms de persona (*He parlat de Roser i Vicent*).» Aquesta varietat d'usos i aquesta progressiva substitució de l'article personal clàssic pel corresponent article determinat, tant femení com masculí, és el que ha propiciat el desgavell de què parlava al començament i que m'ha esperonat a escriure aquestes reflexions.

Tot i que no ho he trobat especificat en cap de les gramàtiques consultades, d'aquests usos se n'ha de deduir que la tria d'una forma o una altra de l'article personal, o fins i tot la seva manca d'utilització, sempre serà correcta. Ara bé, això no vol pas dir que es pugui fer servir de qualsevol manera, amb llibertat total per part de l'escriptor, ja que una tria o una altra té unes determinades connotacions, que gosaria resumir en dues que ara com ara no es poden obviar: en primer lloc, la marca geogràfica, i en segon lloc, el registre.

M'explico i miro d'exemplificar-ho. Si nosaltres volem caracteritzar un personatge territorialment, si volem fer parlar, per exemple, un estudiant valencià o baleàric que fa un curs a Barcelona, el més lògic serà que el marquem lingüísticament, per molt que visqui a Barcelona, i un dels trets que no podrem passar per alt serà l'ús de l'article personal. El mateix podríem dir, és clar, si el dit estudiant és un narrador en primera persona i volem que resulti creïble des de tots els punts de vista.

El tema dels registres és més complex i variat, però no per això hem de pensar que tot s'hi val, que les diverses formes de l'article personal són vàlides en qualsevol circumstància (ni permetre-ho, si fem de correctors, d'assessors...), perquè, vulguis o no, la tria tindrà connotacions que un lector mínimament culte no passarà per alt. Dic que el tema dels registres és més complex perquè hi ha casuístiques que un

dia o altre haurem d'estudiar a fons. Per exemple, un escriptor de novel·la negra em deia que no feia servir articles personals perquè donava a la novel·la un to més anglosaxó i perquè les traduccions que n'havia llegit normalment no en feien servir. No m'he entretingut a mirar les traduccions, des d'aquesta perspectiva, de col·leccions com «La cua de palla» (Edicions 62) o «La negra» (La Magrana), posem per cas, però potser valdria la pena de fer-ho. Una escriptora de literatura infantil i juvenil em deia que havia renunciat a l'ús de l'article personal *en* perquè ja no hi havia cap infant ni jove que el fes servir i, per tant, sempre utilitzava *el*. Una altra, en canvi, em deia que s'hi decantava, per l'article *en*, perquè donava un to més formal al text, almenys si era narrat en tercera persona. Un escriptor valencià, parlant del tema, em comentava que ell sempre feia servir article personal (habitualment *el*) perquè li semblava que era més estàndard, que no volia marcar el narrador massa dialectalment. Casuístiques ben variades, com podeu veure. No cal dir que totes les opcions em semblen vàlides, sempre que siguin usades amb rigor i amb coherència. El que em sembla que no pot ser de cap de les maneres és la barreja que comencem a trobar, editada i tot, i que ja he apuntat; una barreja que no parteix de cap altra lògica, pel que sembla, que no sigui la de diversificar, de no repetir excessivament, com si la tria d'un article o d'un altre fos la mateixa que fem a l'hora d'utilitzar un sinònim o el verb en passat simple o perifràstic.

Resumint, doncs: la tria d'una forma o una altra d'article personal ha de ser conscient i coherent per part de l'escriptor. No s'hi val a barrejar-los com si es tractés de sinònims. No pot ser, per exemple, que un mateix narrador, omniscient o personatge, ara utilitzi *en*, ara *el*, ara el nom sense article. Permeteu-me d'acabar amb un exemple que d'entrada podria semblar un cas de barreja, però que ben analitzat de seguida t'adones que no en té res, que és una opció triada pels autors, absolutament lògica i coherent. Es tracta de l'ús que Xavier Duran i Jordi de Manuel fan de l'article personal en la novel·la *Els crims de la taula periòdica* (Grup Promotor/ Santillana, 2019). És el següent: el narrador (omniscient, en tercera persona...) sempre hi utilitza les formes habituals en el català central (*en, la, l'*), suposo que amb la intenció de marcar com a estàndard, i si voleu tirant a culta i tot, la llengua del narrador; mentre que en els diàlegs només hi apareixen les formes més habituals en el parlar dels joves actuals, almenys del Principat: la forma de l'article determinat (*el, la, l'*). Hi trobem, doncs, *en Bruno i el Bruno, en Rosendo i el Rosendo, en Malik i el Malik*, però utilitzats amb una coherència total, que ja ens agradaria de trobar en tota la literatura, sigui adreçada a infants i joves, sigui a adults. ■

Per molts anys, mestre Jané!

Aquest recull fotogràfic vol ser un senzill però sentit reconeixement a la ingent tasca d'Albert Jané en favor del català i a la seva generosa i tenaç dedicació a Llengua Nacional.

Amb Carles Riera en el Certamen Literari de l'Escola Pia de Moià 1989. Foto: Arxiu de Carles Riera

Visita amb membres de Llengua Nacional a l'escriptor Ramon Folch i Camarasa. Palau-solità i Plegamans 1998. Foto: Ramon Sangles

Amb Ramon Folch i Camarasa i Carles Riera. Palau-solità i Plegamans (Vallès Occidental) 1998. Foto: Ramon Sangles

D'esquerra a dreta: Carles Riera, Josep Ruaix, Lluís Marquet, Ramon Sangles, Albert Jané, Segimon Serrallonga i Andreu Roca. Acte de Llengua Nacional al Casino de Vic 1998. Foto: Daniel Molas (El 9 Nou)

Amb Víctor Pallàs (3r per l'esquerra) i Ramon Sangles, i Josep Ruaix (a la dreta). Acte de Llengua Nacional a la Sala Josep M. de Sagarra (Ateneu Barcelonès) 1998. Foto: Arxiu de Llengua Nacional

Amb els membres de Llengua Nacional Carme Vilà, Víctor Pallàs, Josep Torras, David Casellas i Carles Riera. Sant Pere de Casserres (Osona) 21.11.1998. Foto: Arxiu de Llengua Nacional

Amb Carles Riera. Sant Pere de Casserres (Osona) 21.11.1998. Foto: Arxiu de Carles Riera

Amb Carles Riera, Josep Sala, Josep Ruaix, Albert Jané i Florenci Crivillé. Santa Margarida de Vinyoles - Les Lloses (Ripollès) 12.10.2001. Foto: Ramon Sangles

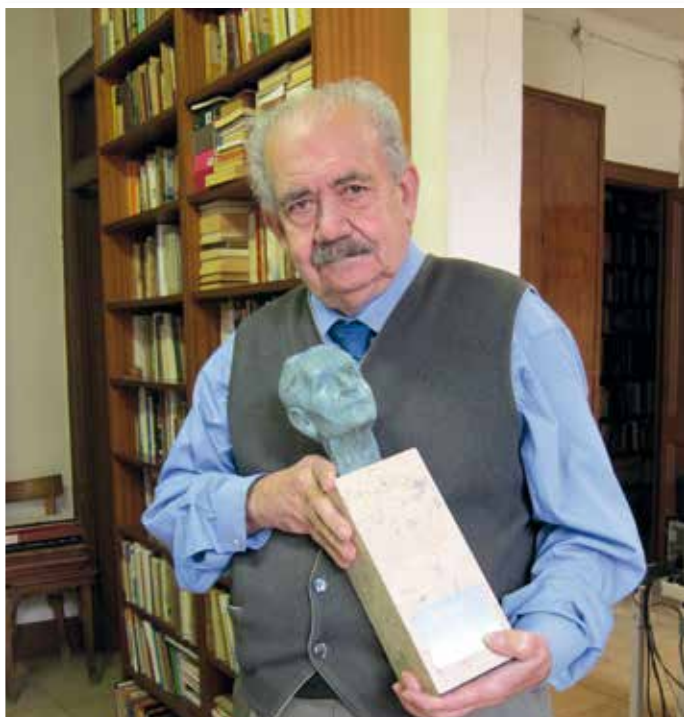
Amb Ramon Sangles i Marcel Fité. Acte de Llengua Nacional a l'Ateneu Barcelonès 2002. Foto: Arxiu de Marcel Fité

Amb Joan-Carles Martí, del Consell Assessor. Barcelona 26.4.2004. Foto: Ramon Sangles

Amb Carles Domingo i David Casellas. Reunió del Consell Assessor a la seu de l'APPEC, Barcelona 2009. Foto: Arxiu de Llengua Nacional

Amb el guardó del Premi Pompeu Fabra 2010. Despatx del carrer de Fontanella, Barcelona 8.11.2010. Foto: Ramon Sangles

Amb Ramon Sangles i Marcel Fité. Sala Pere Casaldàliga de la Llibreria Claret, Barcelona 25.5.2011. Foto: Arxiu de Ramon Sangles

Amb Màriam Serrà. Presentació del *Nou diccionari auxiliar* de Josep Ruaix. Llibreria Claret 25.5.2011. Foto: Arxiu de Llengua Nacional

Amb Florenci Crivillé i Carles Riera. Cabrera (Osona) 8.10.2011. Foto: Arxiu de Carles Riera

Amb Albert Llenas, Jordi Llavina, Marcel Fité, Marina Espasa i Xavier Cortadellas, alguns dels coautors i entrevistats del volum *Els jocs retrobats*. Presentació a Joguines Monforte, Barcelona 2013. Foto: Edicions Sidilà

Amb Josep Ruaix i Ramon Sangles. Presentació del número 100 de *Llengua Nacional*. Auditori del Centre Sant Pere Apòstol, Barcelona 7.11.2017. Foto: Francesc Jutglar

La primera de les «Píndoles Jané», publicada al web i a les xarxes socials de Llengua Nacional el 2.3.2019

Junta de Govern. D'esquerra adreta, 1a fila: Marc Sangles, Màriam Serrà, Abel Carretero, M. Rosa Bayà, Agnès Toda, Montse Sarret i Albert Jané; 2a fila: Guillem Onyós, Sergio Sanchez, Jaume Casassas i Francesc Jutglar. Auditori del Centre Sant Pere Apòstol, Barcelona 20.1.2020. Foto: Francesc Jutglar

Amb el president Jordi Pujol. Presentació del llibre *El barrufet gramàtic. Homenatge a Albert Jané*. Pati de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 9.7.2020. Foto: Joan Mayoral

Alguns dels llibres d'Albert Jané editats per Llengua Nacional. Foto: Màriam Serrà

Amb membres de Llengua Nacional i la consellera de Cultura. D'esquerra a dreta, 1a fila: Teresa Clota, Màriam Serrà, Mariàngela Vilallonga, Josep Ruaix i Abel Carretero; 2a fila: Jaume Casassas, Marc Sangles i Guillem Onyós. Presentació del llibre *El Barrufet Gramàtic. Homenatge a Albert Jané*. Pati de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 9.7.2020. Foto: Arxiu de Llengua Nacional

El problema lingüístic covidia

Josep Ruaix i Vinyet

Introducció

En el moment de redactar aquest article (27-7-2020), ja fa mesos que tot el món està colpit per una pandèmia que ha originat i continua originant gravíssims problemes sanitaris, econòmics i socials. També, en una dimensió incomparablement insignificant, ha originat problemes lingüístics. Conscients, doncs, d'aquesta dimensió objectivament tan petita, però interessant per a la nostra revista, ens disposem a parlar-ne. En realitat, ja ho vam fer anteriorment, amb la publicació, en el butlletí digital *Núvol*, d'un article titulat «Sobre la denominació de l'actual pandèmia», article que es va mantenir en aquell portal de l'1 de maig a l'11 de juny del 2020 i que fou reproduït en l'*InfoMigjorn* del 26 de maig; també n'hi hagué un enllaç des del diari *Ara* i va circular per les xarxes socials. Ací modifiquem, ampliem i actualitzem aquell altre article, sobre el qual ens van arribar tres tipus de reaccions: les positives (en alguns casos, altament positives), les negatives (en alguns casos, fortament negatives) i les neutres (les que no es comprometien: «en prenem nota», «ho estudiarem», etc.).

Per això la primera cosa que voldríem dir, a tall introductori, és que hauríem de saber tractar els problemes lingüístics amb moderació, amb tranquil·litat, amb esperit de diàleg, sense enrocar-nos ni crispar-nos, disposats a concedir i a rectificar, com també a admetre distintes solucions. Semblantment, voldríem recordar que els problemes lingüístics solen tenir diversos aspectes i que, per tant, hom no s'ha de limitar a un de sol. I, encara, que, per damunt dels criteris diguem-ne tècnics, hem d'aplicar-hi el «sentit de la llengua», el qual, és clar, pot ser diferent entre els diversos usuaris d'un determinat idioma, però es manifesta bastant clarament, almenys en les llengües sanes, no interferides, en l'ús espontani.

Mirarem de condensar i simplificar al màxim la gran quantitat d'informació rebuda i alhora exposar les

nostres idees estructurant l'article en les tres parts de la gramàtica que afecta: 1) morfologia; 2) ortografia; 3) fonètica. Advertim que, per mor de la brevetat, perquè la lectura no es faci feixuga i per evitar connotacions personals, prescindirem, si no és imprescindible, de concretar referències bibliogràfiques i noms d'autors.

1. MORFOLOGIA

Respecte a la morfologia, tractarem del gènere i del nombre gramaticals d'aquest nou terme, com també del seu adjectiu derivat.

a) Gènere

Quant al gènere, hi ha disparitat de criteris, no sols en l'ús d'aquesta denominació en català sinó també en altres llengües. Així, els uns l'usen en masculí i els altres en femení. Vegem l'origen d'aquesta disparitat.

L'actual pandèmia va ser causada pel virus *SARS-CoV-2*, mentre que l'afecció rebé, en principi i abreujadament¹, el nom de *COVID-19*. Val a dir que tal virus forma part d'un grup anomenat *coronavirus*, terme genèric que, com a hiperònim i per tal d'evitar repeticions enutjoses, també s'ha fet servir —igual que diem: *Tenia un refredat, i aquesta afecció* (en què *afecció*, nom genèric, evita la repetició del nom específic *refredat*) *li va impedir d'anar a treballar*—; no cal dir que un hiperònim de rang superior seria, precisament, *virus*. Doncs bé, les lletres del nom corresponent a l'afecció causada per aquest microorganisme són la sigla, amb truncament, de la denominació anglesa *coronavirus disease* 'malaltia del coronavirus', seguida, amb guionet, de l'any de detecció (*19*, també abreujat, per *2019*). A partir d'aquestes dades, alguns van proposar que, quant al gènere gramatical, el nom del virus —reduït, per comoditat, al mateix terme de l'afecció, *COVID-19* (ja que la denominació científica, *SARS-CoV-2*, és, en el llenguatge corrent,

¹ El nom complet seria, segons el TERMCAT o Termcat (les sigles llargues tendeixen a escriure's amb la sola lletra inicial majúscula), *malaltia respiratòria causada pel SARS-CoV-2* o bé *síndrome respiratòria associada al SARS-CoV-2*, però ja es veu que, més que de noms, es tracta de definicions.

impracticable)²— s'usés en masculí (perquè ens referim a un virus, nom masculí), i el nom de la malaltia s'usés en femení. Ara bé, el nom anglès *disease* no és pas femení, en aquella llengua, ni tampoc masculí, perquè l'anglès no atribueix gènere gramatical a coses que no siguin sexuades. En aquest sentit, podem dir que en anglès és un mot de gènere neutre (emprant *neutre* amb el valor etimològic de no ser ni una cosa ni una altra, com acabem de fer nosaltres en el primer paràgraf de la introducció del present article); de fet, suposant que porti l'article determinat, *the*, tampoc no es veu de quin gènere gramatical és, i ja se sap que els noms neutres (emprant aquest terme en sentit estricte o en sentit lax) s'interpreten, en les llengües romàniques, com a masculins, perquè el masculí és el gènere no marcat³. Naturalment, això passa amb un mot com *disease*, que per als qui parlem idiomes altres que l'anglès resulta opac, però no s'esdevé amb mots diguem-ne transparents per als parlants de llengües romàniques, com, per exemple, *agency* en el cas de la sigla *CIA*, *organization* en el cas de la sigla *UNESCO* (o *Unesco*) o bé *union* en el cas de la sigla *UEFA*; hi pot haver excepcions, per diversos motius⁴. I és obvi que tot això és ben diferent del que passa amb les sigles formades a partir del català (o del castellà però amb coincidència amb el català), en què el gènere gramatical del nucli és conegut per l'usuari, com, per exemple, en el cas de la sigla *ESO*, femenina pel seu nucli *educació*, o *GIEC*, femenina pel seu nucli *gramàtica*.

Per altra banda, si volguéssim traduir la sigla al català, hauria de ser, creiem nosaltres, *MACOVI* o *macovi* (acrònim provinent de *malaltia del coronavirus*); de fet, la sigla anglesa *AIDS* o *aids* (provinent de la seqüència *acquired immune deficiency syndrome*) es va traduir al català per *SIDA* o *sida* (provinent de la seqüència *síndrome d'immunodeficiència adquirida*) i aleshores, lògicament, s'usa en femení, perquè el substantiu *síndrome* en català és femení (i amb raó, ja que prové del

grec *syndromé*, femení), mentre que en castellà s'usa en masculí, perquè en aquesta llengua el substantiu *síndrome* és masculí (potser per calc del francès, en què aquest mot equival al nom masculí *concurso*).

A més, el terme anglès *disease* també es pot traduir, ni que sigui un recurs menys habitual i més aviat popular, pel substantiu català masculí *mal*, ja que aquest és un substantiu que pot indicar igualment malalties (diem, per exemple, *un mal lleig*, *tenir mal de cap*, *mal de coll*, *mal de ventre*, etc.)⁵. I, encara, existeixen moltes malalties que en català s'expressen amb un nom masculí, com *càncer*, *catarro*, *coma*, *còlera*, *còlic*, *constipat*, *dolor*, *ictus*, *infart*, *insomni*, *malestar*, *mareig*, *raqutisme*, *restrenyiment*, *reuma*, *tifus*, *vertigen*, *xarampió*, etc.; també *Alzheimer*, *Parkinson*, etc.; i encara *chikungunya*⁶, *ebola*, *herpes*, *zika*.

Un fet important és que es fa difícil de distingir, cada vegada que hom esmenta el terme *COVID-19*, si es refereix al virus o a la malaltia; és més, diríem que, en certa manera, la denominació del virus implica, suggereix o comprèn la denominació de l'afecció vírica; és un cas normal de metonímia: la causa per l'efecte (metonímia no pas exclusiva del català, ni de bon tros). Per tant, obligar els usuaris de la llengua a fer contínuament tal distinció és exigir-los un esforç desmesurat, marejador i, al capdavall, inútil⁷. En el nostre cas, és fer el català més difícil sense raó suficient. En aquest sentit, els usuaris de l'anglès i de l'alemany han fet una simplificació encara més radical anomenant l'afecció, simplement, *corona* (escurçament de *coronavirus*), i ningú no se n'escandalitza.

Una altra consideració que hauríem de tenir en compte és que el català no s'ha de separar, si no hi ha motius vàlids per a fer-ho, de l'ús de les altres llengües de cultura. Doncs bé, la majoria de les nostres llengües pròximes usen el terme en qüestió en gènere gramatical masculí. I això malgrat que els organismes

2 Com explica l'atent tractadista barceloní Albert Pla Nualart en els seus interessants articles dins el diari *Ara* del 18-7-2020 i del 25-7-2020.

3 Notem, per il·lustrar el que acabem de recordar, que el substantiu llatí *virus*, que precisament és l'ètim d'aquest mot en les llengües modernes, també és neutre, en sentit estricte, ja que el llatí (com el grec, com l'alemany, etc.) té tres gèneres gramaticals: masculí, femení i neutre.

4 Com és el cas de la sigla PCR (relacionada amb l'actual pandèmia), que conté el nucli *reaction*, solament conegut pels especialistes i a la qual el gran públic aplica espontàniament el gènere no marcat.

5 Que aquest nostre argument, certament secundari, no és tan gratuït com alguns han afirmat, ho demostra que també l'empra, com hem sabut després, la lingüista Elena Álvarez Mellado en un seu equilibrat article dins *eldiario.es* del 24-7-2020, per al castellà *mal*, lingüista que, en conjunt, fa moltes reflexions que coincideixen, pel que fa al gènere del terme *covid*, amb les nostres.

6 A propòsit del terme *chikungunya*, el mateix Termcat justificava el masculí dient: «Tant el masculí com el femení són possibles per a noms de malalties en català, però la proposta que presentem es basa en l'ús majoritari (en català i en altres llengües romàniques) i en el caràcter de gènere no marcat que té el masculí en aquestes llengües.» I val a dir que, almenys en els darrers quatre termes de la nostra llista, el nom de la malaltia és també el del virus. Més encara: l'*Oxford Learner's Dictionaries* dona la definició de *COVID-19* unificant virus i pandèmia.

7 L'esmentat lingüista Albert Pla afirma, en el segon article citat abans (nota 2): «... la frontera entre malaltia i virus és tan tènue que aquesta distinció —que a l'ARA vam intentar— acaba creant dubtes constants en els redactors, incoherències en el text i un desconcert general en els lectors.»

normativitzadors respectius han recomanat el femení, basant-se, com en el nostre cas, en el criteri tècnic de la traducció del terme anglès *disease* per un substantiu femení: en castellà, *enfermedad*; en francès, *maladie*; en italià, *malattia*, en portuguès, *doença* o *enfermidade*; en alemany, *Krankheit*. I és que els usuaris d'aquestes llengües, espontàniament, s'han deixat portar, amb raó, pel seu instint lingüístic, que els induïa a practicar la metonímia esmentada en el paràgraf anterior, metonímia, repetim-ho, habitual i admesa en l'ús lingüístic. Igualment hi ha influït el fet que el terme *coronavirus*, tan associat a l'altre, és masculí. Per això no es pot dir que el fet d'usar, en català, el terme en qüestió en gènere masculí sigui per influència del castellà.

No menys important —almenys des del punt de vista popular— que els arguments que hem anat presentant a favor de l'ús masculí del nom específic més habitual de l'actual pandèmia és el següent: els parlants que diuen «el COVID» és perquè assimilen inconscientment (però legítimament) la terminació *-id* (o *-it*: fonèticament són equivalents) a moltes altres paraules que coneixen i que són de gènere masculí, com *aldehyd* i *quid*; i els més freqüents *ardit*, *cabrit*, *confit*, *escrit*, *polit*... De fet, la immensa majoria de substantius i adjectius en *-it* són masculins, excepte *nit*, que és femení (més *elit*, nom adaptat recentment del fr. *élite*, i *hassid*, xenisme rar, que tant pot aplicar-se a homes com a dones)⁸.

Complementant l'argument precedent, notem que el nom d'una altra epidèmia, nom que ens prové del francès *grippe*, femení, va ser adaptat al català (probablement durant el segle XIX) en la forma *grip*, que generalment (pel gènere de la llengua de procedència però també, creiem, per influència del castellà) s'usa en femení, si bé popularment (no «vulgarment», com d'una manera impròpia diu el, per altra banda magnífic i insubstituïble, *Diccionari català-valencià-balear*, s.v. *grip* 1) s'usa en masculí en una sèrie de parlars prestigiosos⁹, per analogia amb els mots terminats en *-ip*, que són majoritàriament masculins, com *esgarip*, *macip*, *pipiripip*, *tip*, etc. Fins i tot es dona el cas que

el terme francès *équipe*, femení, ha passat a la nostra llengua (almenys des de començament del segle XX) amb la forma *equip*, masculina, la qual, si bé pot ser, com afirma un autor mallorquí (però no creiem que això valgui per al català central), un calc del castellà *equipo* (nom masculí), no deixa de ser congenial amb el nostre idioma¹⁰.

Tornant a l'actuació dels organismes normativitzadors, hem de dir que, en el cas que ara ens ocupa, al cap de molt poc d'haver-se declarat la pandèmia el Termcat va establir el gènere gramatical femení per al terme *COVID-19*. Suposem que es basava en el criteri tècnicament més correcte, que trobem recollit en la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC): «Les sigles prenen la categoria, el gènere i el nombre del nucli del sintagma nominal que abreugen» (p. 146). Però posteriorment el Consell Supervisor del Termcat, tenint en compte més criteris, va acordar flexibilitzar la qüestió i admetre, com a sinònim complementari de la forma femenina, la forma masculina (tal com ha establert la Real Academia Española de la Lengua per al castellà). A més, ens consta que la Secció Filològica té la intenció de modificar l'afirmació de la GIEC, perquè s'ha adonat que existeixen casos que la contradueu (com *FLOPS*, sigla masculina en què el nucli és el femení *operacions*; *làser*, nom masculí en què el nucli de la sigla originària és el femení *amplificació*; *radar*, també nom masculí en què el nucli de la sigla originària és el femení *detecció*; *TAC* o *tac*, sigla o nom masculí en què el nucli és el femení *tumografia*). L'acord esmentat va aparèixer a la pàgina web del Termcat, concretament el dia 3 de juny a la tarda, però tot seguit va desaparèixer, perquè es veu que encara no estava ratificat. En el moment de tancar aquest article, l'acord, ratificat, ja s'ha reflectit, a partir del 26-7-2020, en els mitjans de comunicació del Termcat.

Resumint, quant al gènere de la denominació de l'actual pandèmia, al nostre entendre hi ha molts més arguments, i més importants, en el llenguatge corrent, a favor del gènere masculí que del femení. Normativament, però, s'admeten tots dos gèneres, si

8 El gramàtic valencià Josep Lacreu, en un article dins el diari *Levante* del 3-4-2020, feia una observació curiosa i alhora pertinent: «Inclús algunes [paraules] que, d'entrada, podria pensar-se que, de manera subjacent, tenen un referent nuclear femení, com [el nom de] la ciutat de Madrid, per exemple, es fan servir en masculí. Diem, efectivament, "el Madrid cortesà" enfront de "la Barcelona burgesa". Segons la terminació que té el nom de cada ciutat, li apliquem un gènere o un altre.»

9 Com els de les comarques del Bages, Berguedà, Solsonès, Osona, Anoia, Ripollès i els de les Illes Balears, segons informa concretament (en una llista no tancada) el nostre col·lega bagenc Jordi Badia en un seu article, bastant divulgat, publicat dins *Vilaweb* (6-5-2020); i quan diem «parlars prestigiosos» ens referim al fet que pertanyen o bé al català central, base del català literari (recorrem, per exemple, que era osonenc Verdaguer, el creador de la llengua literària catalana moderna), o a l'insular (amb les grans aportacions que ha fet també al català literari). Aprofitem l'avinentesa per a demanar als responsables del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans que per al substantiu *grip* s'admeti, com a forma secundària, el gènere masculí, tal com ja s'ha acceptat, per al substantiu *fred*, el gènere femení, gènere reduït, aquest sí, a poques comarques.

10 De fet, és enregistrat així (*equip*) en el *Diccionari ortogràfic* de Pompeu Fabra, Barcelona 1917.

bé es prefereix el femení. Que cadascú, doncs, actuï segons el seu sentit lingüístic. En el futur segurament tots ho veurem més clar.

b) Nombre

Pel que fa al nombre de la mateixa denominació, no sabem que se n'hagi parlat, però suggerim que, el dia que es vulgui fer servir el plural, si bé serà un ús rar, la forma podria ser *(els) covid-19* o, simplement, *(els) covid*. Sí que s'ha parlat, en canvi, del plural del terme genèric *coronavirus*, el qual, evidentment, conserva la mateixa forma que el singular, o sigui que és morfològicament invariable, com el seu component *virus*: *el coronavirus*, *els coronavirus*, etc., com *el virus*, *els virus*, etc.

c) Adjectiu derivat

A hores d'ara, ja existeix un adjectiu derivat del terme que estem estudiant. L'hem vist usat per primera vegada en el diari manresà *Regió7* del 15-7-2020, p. 18, en un article signat per Xavier Gual, on surt l'expressió «malalts covidians». Per tant, podem dir que ja tenim l'adjectiu *covidia -ana*, que nosaltres mateixos fem servir en el títol d'aquest article, igual com els diccionaris ja enregistren l'adjectiu *sidós -osa*, derivat de *sida*.

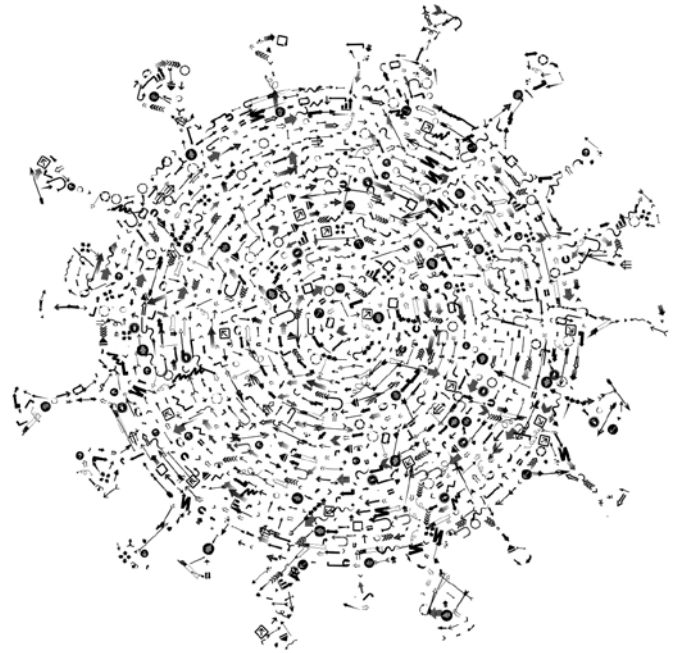
2. ORTOGRAFIA

Passant a l'aspecte ortogràfic de la denominació específica ordinària de l'actual pandèmia, existeixen diverses possibilitats, com es veu en els següents exemples: *COVID-19*, *CoVid-19*, *Covid-19* i *covid-19*.

En principi, les sigles s'escriuen en majúscules; després, si es converteixen en noms comuns, s'escriuen en minúscules. I, com acabem de veure, existeixen escriptures de transició. Deixem, doncs, que es vagi produint espontàniament i gradualment aquesta evolució. A la llarga, és clar, almenys en els textos no especialitzats, s'escriurà *covid*, ja sense la xifra precedida de guionet, oimés sabent que aquest terme ja ha produït almenys un derivat.

3. FONÈTICA

Fixant-nos, finalment, en l'aspecte fonètic, convé dir que la denominació de la pandèmia actual, s'escriu com s'escriu, s'ha de pronunciar, pel que fa al primer component (el que prové de la sigla *COVID*), com un mot agut, perquè així escau a la fesomia fònica del

català, prescindint del que es faci en altres idiomes. Talment s'esdevé amb les sigles terminades en consonant (excepte *essa*), com *ACNUR*, *BANKUNION*, *BENELUX*, *COMINTERN*, *EUROCONTROL*, *GATCPAC*, *HISPANOIL*, *INTERPOL*, *OTAN*, *PIMEC*, *RADAR* (convertida ja en el nom comú *radar*), *SEDEC*, *TERMCAT*, *UNICEF*, etc., si bé hi ha algunes excepcions (a part de les sigles terminades en *essa*, com *ERASMUS*), degudes a la interferència d'altres llengües (com és el cas de *DOMUND*, *SEAT*, etc., que es pronuncien com a mots plans). En això, malgrat lleus diferències d'explicació, concordem amb el Termcat.

Com a acabament, val la pena de recordar que, tal com passa amb la majoria de les sigles i dels neologismes, de moment la *o* de *COVID*, *Covid* o *covid* s'ha de pronunciar clara, sense reduir-la al so /u/, àdhuc en els parlars que normalment fan tal reducció, com és el cas del català central. Si, a la llarga, aquest nou terme és molt usat, pot ser que llavors s'hi faci la reducció, però aquesta no s'ha de forçar ni precipitar. Fixem-nos com es pronuncien les os àtones de les sigles posades com a exemples en el paràgraf anterior (*COMINTERN*, *EUROCONTROL*, *OTAN*). O fixem-nos en el cas del neologisme *euro*, en el qual d'antuvi es pronunciava a tot arreu la *o* clara i de mica en mica es tendeix a reduir-la al so /u/ en els parlars que tenen aquesta característica, com s'esdevé amb la pronúncia del nom d'una altra moneda, ja passada a la història, el *duro*. Ara per ara, però, no alterem la pronúncia espontània, ans deixem que les coses facin el seu curs normal. Novament, en això convergim amb el que diu el Termcat. I, parlant de normalitat, podem concloure l'article esperant que també la nostra vida, superada la pandèmia, torni a la normalitat, encara que sigui, com ja diuen alguns, una «nova normalitat».

A propòsit del mode verbal en certes oracions condicionals

Carles Riera

Per a expressar una cosa que ja no és possible es fa servir, en general, el mode condicional. Exemples:

*Si hagués vingut **hauria avisat**.* (O també: *Si hagués vingut **haguera avisat***¹.)

*Si haguessin arribat més d'hora, **haurien vist el castell de focs**.* (O també: *Si haguessin arribat més d'hora, **hagueren vist el castell de focs***.)

És a dir, segons assenyalen les gramàtiques², en les oracions condicionals irrealis referides al passat es fa servir el plusquamperfet de subjuntiu en la pròtasi (*si hagués vingut, si haguessin arribat més d'hora*) i el condicional perfet en l'apòdosi (*hauria o haguera avisat, haurien o hagueren vist el castell de focs*).

Ara bé, creiem que aquesta regla té una excepció³, que es pot formular així: quan tenim una clàusula condicional irreal i en l'apòdosi s'expressa la idea de probabilitat o possibilitat mitjançant una oració composta conjuncional substantiva que fa de subjecte⁴, sembla que aleshores el verb de la subordinada ha d'anar en mode subjuntiu i no pas en mode condicional. Això potser s'explica perquè l'oració subordinada demana el mode subjuntiu, ajudant-hi el fet que altrament hi hauria redundància: l'estructura *és probable que* o similars indiquen probabilitat o possibilitat i el verb en mode condicional també. En veurem exemples més endavant.

Convé dir que igualment s'usa el mode condicional per a atenuar una afirmació o en l'anomenat

condicional hipotètic (quan s'hi sobreentén *segons diuen, segons algú suposa...*)⁵.

Com ja hem insinuat, aquesta situació que probablement ha o hauria deixat de ser possible es pot també expressar —a més d'altres maneres— amb una estructura com *és probable que* (o *és molt probable que* i similars) i el verb en plusquamperfet de subjuntiu, i no pas en condicional, perquè, com hem dit, l'oració subordinada demana el mode subjuntiu i, a més, evitem la redundància. Vegem aquests exemples:

a) *Algunes de les cartes van ser retornades: hi **hauria hagut** un canvi d'adreça* = Probablement hi va haver un canvi d'adreça. Hi devia haver hagut un canvi d'adreça.

b) *Algunes de les cartes van ser retornades: **és probable que hi hagués hagut** un canvi d'adreça.*

c) **Algunes de les cartes van ser retornades: **és probable que hi hauria hagut** un canvi d'adreça.*

1 Exemple en valencià: *Si ho haguesses fet com jo et deia, t'**hauria eixit** tot millor*. Cf. Enric VALOR, *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*, Eliseu Climent, editor, València 1977, § 225.

2 Cf. Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, Teide, Barcelona 1974 (primera ed.: 1956), § 118; Josep RUAIX, *Català complet / 2*, Claret, Barcelona 2007, pp. 186-187; *Gramàtica de la llengua catalana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2016, § 30.2.2 (en sigla, GIEC). Vegeu també l'article d'Albert JANÉ «M'ho hauria dit», dins *Avui* (secció «El llenguatge»), 7-VI-1978.

3 Semblament s'adonà d'aquest fenomen Albert PLA NUALART, «Si hagués vingut, el més probable és que l'hagués vist», dins *Ara* (secció «Un tast de català»), 3-VII-2015.

4 Cf. RUAIX, *Català complet / 2*, p. 32.

5 Cf. Albert JANÉ, «El condicional hipotètic» I i II, dins *El llenguatge. Problemes i aspectes d'avui*, pp. 95-97, i «La història de Lilith», dins *Estudis de llengua catalana*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Universitat de Girona, Girona 2019, pp. 178-180; Josep RUAIX, *Català complet / 2*, p. 195; Carles RIERA, *Manual de redacció científica*, § 67.

El tercer exemple no sona bé perquè l'oració subordinada demana el mode subjuntiu i hi ha redundància, és a dir, el matís expressat per *és probable que* també és expressat per *hauria hagut*.

Vegem un altre exemple, si bé no és de cap clàusula condicional (més aviat causal), en què tampoc no és possible fer servir *hauria* en comptes de *hagués*:

En una entrevista apareguda cosa de quatre anys abans de la seva mort deia, parafrasejant bonhomiosament Maragall: «Tinc unes memòries començades que no puc acabar mai.» Home permanentment enfeinat com era, sempre agullonat per editors apressats, és molt probable que, efectivament, no les hagués acabades, i, de fet, ignorem si la part que en va arribar a escriure era gaire extensa i què se n'ha fet⁶ = Segurament (que) no les va acabar mai.

Notem, doncs, que *és molt probable que no les hagués acabades* equival a dir que segurament no les va acabar mai d'escriure (les memòries).

EXEMPLES D'ORACIONS CONDICIONALS AMB PLUSQUAMPERFET DE SUBJUNTIU EN L'APÒDOSI

Heus ací més exemples amb una estructura amb la idea de probabilitat o possibilitat contenint la conjunció *que*, com ara *és probable que* o *el més probable és que*, *és possible que*, etc.⁷:

I si vostè hagués vingut a sopar, és probable que hagués conegut la meva filla.

Rosa Parks va deixar escrit: «Crec que si hagués pensat gaire en el que em podia passar, és probable que hagués baixat de l'autobús.»

I si no hagués estat per la convicció i determinació de la meva mare que jo era destinat a la música, és molt probable que hagués esdevingut fuster.

Si els dos partits haguessin anat junts és molt probable que haguessin obtingut almenys un regidor.

Si la motocicleta hagués circulat a una velocitat adequada, a la qual cosa estava obligat com a conductor, és molt probable que hagués pogut reaccionar a temps i la caiguda no s'hagués produït.

«Crec que si hagués pensat gaire en el que em podia passar, és probable que hagués baixat de l'autobús.»

Hem de suposar que aquesta ha estat la lesió d'en Puyol, perquè, si hi hagués hagut alguna fractura òssia, el més probable és que hagués passat pel quiròfan.

... i si m'hagués vist obligada a haver-los d'explicar certes coses, és possible que hagués deixat de practicar (Sagarra, Vida privada).

Si hagués seguit Sapegno i hagués volgut treure el «tocom», és possible que hagués traduït: De sobte redreçat, va cridar «¿Com?» (N. Comadira, L'ànima dels poetes).

Si hagués llegit aquell llibre de Huysmans és possible que hagués decidit fer els habitatges amb angles de noranta graus.

Si Mandela hagués sortit de la presó l'any 1990 i les circumstàncies haguessin estat diferents, és possible que hagués jutjat que no hi havia més remei que optar per la via armada.

⁶ Exemple d'Albert JANÉ, *Estudis de llengua catalana*, op. cit., p. 590.

⁷ Normalment és millor *probable que possible* (cf. J. RUAIX, *Nou diccionari auxiliar*, Claret, Barcelona 2011, p. 253).

Som una coalició i posar-se d'acord és més lent, necessita el seu temps. Si només haguéssim estat Podem **és possible que l'acord hagués estat més ràpid.**

Si jo no hagués conegut alguns responsables de l'Ertzaintza del PNB del País Basc, **és possible que hagués comès aquest error.**

Si hagués vist la televisió com jo, si els hagués escoltat a la ràdio, **és possible que hagués votat Iglesias.**

No ho sabrem mai, però si les coses s'haguessin fet diferentment **és possible que hagués repetit com a candidat.**

Si a la Transició no haguessin cedit tanta autonomia amb la qual tirar endavant la normalització, **és possible que haguessin solucionat «el desafió catalán» per sempre.**

Si haguéssim tingut accés al que va llegir la regidora **és molt possible que haguéssim votat a favor de la moció.**

Creiem que, si l'Imperi-Regne no s'hagués esmicolat en 1918, **és molt possible que haguéssim acabat per assistir a guerres lingüístiques.**

Notem un exemple en què en l'apòdosi hi ha dos verbs, un que depèn de «és possible que» i un altre que no en depèn i que, per tant, va en mode condicional:

Si Sara hagués dit que era la dona d'Abraham, **és possible que haguessin intentat matar aquest servent fidel, i no hauria arribat la descendència que Jehovà li havia promès.**

Observem també un exemple en què el verb en qüestió no es refereix al passat, sinó al futur; aleshores la solució és el condicional simple:

Com que aquest tercer grau s'hauria concedit sense haver complert ni la meitat de la pena, sense haver passat primer per un segon grau, i sense haver obtingut cap permís perquè no s'hauria complert la quarta part de la condemna, el més probable és que la resolució **hagués estat revocada** (La Vanguardia, 12-XII-2019, p. 18) → ... **el més probable és que la resolució seria revocada.**

En canvi, si fem servir l'adverbi **probablement**⁸ (o **segurament**), aleshores, mancant la conjunció que subordinant, ja torna a escaure-hi el mode condicional. Exemples:

Si hagués vingut, **probablement hauria avisat.**

Si haguessin arribat més d'hora, **segurament (que) haurien vist el castell de focs**. Notem que amb **segurament** hi pot anar un **que** expletiu.

EXEMPLES DEFECTUOSOS

Pel que hem anat veient, creiem que són defectuosos, perquè el verb depèn d'una conjunció que subordinant i, a més, perquè hi ha redundància, els exemples següents (amb el mode condicional):

De no haver estat per la malaltia contreta per Adolf en la selva, **és probable que hauria desaparegut, com tants altres, sense tornar a Cassana** (E. Valor, Sense la terra promesa, I)⁹ → Si no hagués estat per la malaltia contreta per Adolf en la selva, **és probable que hagués desaparegut, com tants altres, sense tornar a Cassana.**

Encara que Ugalushumgal és considerat el fundador de la dinastia, **és probable que hauria restat lleial a la dinastia d'Accad fins a la mort** → Encara que Ugalushumgal és considerat el fundador de la dinastia, **és probable que hagués restat lleial a la dinastia d'Accad fins a la mort.**

Si algú hagués gosat dir-nos fa una colla d'anys que escriuríem un article com aquest **és molt probable que hauria tocat el moll de l'os de la nostra incredulitat** → Si algú hagués gosat dir-nos fa una colla d'anys que escriuríem un article com aquest **és molt probable que hagués tocat el moll de l'os de la nostra incredulitat.**

En cas que no hagués estat així, **és probable que l'onada de vots cap a Vox encara hauria estat més gran** → En cas que no hagués estat així, **és probable que l'onada de vots cap a Vox encara hagués estat més gran.**

Si haguessin estat condemnats, però, **el més probable és que haurien hagut de pagar una multa** → Si

⁸ Com ja va observar Pla Nualart, *op. cit.*

⁹ Notem, de passada, que la construcció «de + infinitiu» amb valor condicional no és considerada correcta. Essent E. Valor un gramàtic, potser l'ús de *hauria* per *hagués*, en aquest exemple, és degut a ultracorrecció.

*haguessin estat condemnats, però, **el més probable és que haguessin hagut** de pagar una multa.*

*Si el PP no hagués tret majoria absoluta, el més probable és que haurien reeditat el Pacte de Progrés → Si el PP no hagués tret majoria absoluta, **el més probable és que haguessin reeditat** el Pacte de Progrés.*

*Si hagués estat una parella de bessones o una parella de bessons mixtos dizigòtics, el més probable és que haurien nascut més bessons en la família → Si hagués estat una parella de bessones o una parella de bessons mixtos dizigòtics, **el més probable és que haguessin nascut** més bessons en la família.*

*El central explica que, si no hagués renovat, el més probable és que hauria deixat el futbol per falta de motivació → El central explica que, si no hagués renovat, **el més probable és que hagués deixat** el futbol per falta de motivació.*

*... si don Tomàs, en fer-se càrrec de la seva situació, hagués tallat en sec, s'hagués reduït sense sentimentalismes i hagués ensenyat les cartes a tothom, és possible que hauria pogut salvar molt més del que va salvar (Sagarra, Vida privada) → ... s'hagués reduït sense sentimentalismes i hagués ensenyat les cartes a tothom, **és possible que hagués pogut** salvar molt més del que va salvar.*

Notem que, en aquest darrer exemple, abans de «és possible que» apareixen tres estructures amb *hagués*; potser per això, a fi d'evitar tanta repetició, l'autor s'inclinà per *hauria*.

CONCLUSIÓ

En les oracions condicionals irrealis referides al passat, quan en l'apòdosi s'expressa la idea de probabilitat o possibilitat mitjançant una oració composta conjuncional substantiva que fa de subjecte, sembla que el verb de la subordinada ha d'anar en mode subjuntiu i no pas en mode condicional. ■

PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA

Foix de Sarrià

Major de Sarrià, 57
08017 Barcelona
Tel. 93 203 07 14 - 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 Barcelona
Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56

www.foixdesarria.com

Albert Jané

David Pagès i Cassú

Albert Jané i Riera (Barcelona, 1930), escriptor, lingüista i traductor, és un dels qui fan bones aquelles dites que associen les persones sàvies amb els adjectius modest, senzill i tenaç.

Estudià peritatge mercantil, però aviat es decantà per l'escriptura i la gramàtica. També s'interessà per la docència. Formà part de les primeres fornades de professors de català de la postguerra.

Si una llengua fos un oceà, Jané hauria navegat pràcticament en totes les seves aigües. L'estudi de la gramàtica i la precisió del llenguatge, en el coneixement del vocabulari genuí, han estat centres d'estudi molt importants en la seva obra. És autor de diferents

llibres i opuscles, entre els quals hi ha quatre gramàtiques i el *Diccionari de sinònims*; ha fet nombroses traduccions o adaptacions de contes, faules, llegendes, narracions populars, rondalles, pel·lícules... per a adolescents; ha escrit milers d'articles per a diferents mitjans de comunicació... I ha conreat gairebé tots els gèneres literaris. Té una especial predilecció pel dietari i pels aforismes.

La revista *Cavall Fort* és la nineta dels seus ulls. Hi ha estat vinculat durant molts anys i la dirigí entre el 1979 i el 1997. Des de l'any 2000 forma part de la Secció Filològica de l'IEC. Entre els anys 2015-2019 fou president del Consell Supervisor del Termcat. Compta amb nombrosos premis i reconeixements.

L'abril passat aparegué el llibre miscel·lani *El Barrufet Gramàtic. Homenatge a Albert Jané* (Editorial Base), coordinat per Jordi Manent, amb escrits de personalitats que coneixen molt bé les seves aportacions a la llengua i la cultura catalanes. L'excusa ha estat el norantè aniversari del mestre, però, no cal dir-ho, de motius per a fer-lo, n'hi havia a balquena. El volum es presentà el propassat dijous 9 de juliol, al pati de l'IEC, en un acte presidit per Mariàngela Vilallonga, consellera de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Sou capaç de viure sense internet, correus electrònics, xarxes socials... Deveu ser un dels pocs homes «lliures» que deuen quedar en aquesta societat que ens ha tocat de viure.

Segurament. Sí, en sóc capaç, perfectament capaç. A casa estic envoltat de llibres i papers. Em passo els dies llegint-ne i mirant-ne, tret de quan m'haig de fer el dinar, és clar. Ja sóc molt gran i em fa mandra de connectar-me a internet. Potser faig mal fet, pels seus avantatges i per tot el que comporta, però, de moment, en quedo al marge. Ara bé, escric amb l'ordinador... i, també, a mà. No vaig tenir més remei que substituir la màquina d'escriure, perquè cada cop era més difícil trobar les peces de recanvi necessàries per a mantenir-la en funcionament.

Vàreu néixer a Barcelona pocs anys abans de la guerra, el 1930. Parleu-nos una mica de la vostra infantesa.

Tinc un record molt vague i imprecís de la mort del

president Macià, el dia de Nadal de l'any 1933. La meva infantesa va ser marcada per la guerra, naturalment. Vaig anar a una petita escola de barri, en un pis, on vaig aprendre a llegir. Vaig passar bona part de la guerra a Santa Maria de Vilalba (dit també el carrer del Suro), llogarret agregat al municipi d'Abrera (Baix Llobregat). Hi vaig fer vida de camp. Recordo el bombardeig del 1938, a Barcelona, on havíem anat a passar un temps amb motiu de la mort del meu oncle. A la postguerra vaig anar a una escola de l'Ajuntament de Barcelona.

Algun cop us hem sentit dir que enyoreu el passat...

El passat sempre s'enyora, perquè hi ha moments bons, però procuro no enyorar-lo gaire. Dels anys cinquanta, hi ha gent que en parla com si els haguéssim viscuts amargats i tristos. Evidentment que estàvem marcats pel franquisme, però teníem les nostres vies d'escapament: anàvem a muntanya, llegíem llibres... de Verdaguier, Maragall, Carner... De la nostra manera ens divertíem molt i érem feliços. La dictadura no va aconseguir estupiditzar-nos, com ens volen fer creure alguns. No ho va aconseguir, no.

Amb motiu d'una pel·lícula rodada l'any 1926, escrivíeu el següent en un dels vostres dietaris: «Devia ser un moment meravellós. Sabien que la Dictadura no podia durar, i tota aquella gent treballava amb entusiasme, amb fe en el país. I quin esplet de gent il·lustre: escriptors, humanistes, lingüistes, pintors, músics, escultors, arquitectes... tots treballant amb vista a un ideal comú. Quina diferència d'ara.»

Era una època en què hi havia molta il·lusió i, en nombrosos sectors, molt d'entusiasme. En les últimes dècades, malgrat el Procés, aquells nexes d'unitat i d'ideal comú no s'han recuperat del tot.

Teniu algun referent que us hagi marcat de manera especial en la vostra vida? I alguna data?

Una de les persones que em van marcar és Enric Moreu-Rey, filòleg i escriptor. Va ser professor meu de francès i em va ensenyar moltes coses. Quant a dates, la del 20 de novembre de l'any 1975. Me'n recordo molt bé per tot el que va significar.

Resseguint la vostra biografia, una de les primeres dades que hi apareixen és que estudiàreu peritatge mercantil...

La meva família era molt modesta, marcada per les

privacions econòmiques. A quinze o setze anys, la meva preocupació era guanyar diners. No tenia ni cinc. D'estudis universitaris, a casa meva no me'n podien donar, però sí que varen fer un esforç per pagar-me els estudis de peritatge mercantil, que eren més assequibles i que facilitaven que es pogués aconseguir un lloc de treball. I així, a setze anys acabats de complir, vaig entrar en una oficina bancària. Era l'any 1946 i m'hi vaig estar fins al 1963.

Aviat, però, us decantàreu per l'escriptura i la gramàtica...

Sí, però l'interès per aquestes facetes no em va venir de cop sinó perquè ja havia llegit i escrit molt; poesies, per exemple.

I també us interessàreu per la docència. L'any 1958 impartíreu la primera classe. Devíeu ser de les primeres fornades de professors de català de la postguerra?

Bastant aviat, sí. Tenies la necessitat de fer coses. Hi havia quelcom que t'empenyia a fer-les. En Joan Triadó ens va donar una empenya. Ens formàvem amb les sessions que ell impartia al seu domicili. Se'm va presentar l'ocasió de fer classes al local del Cercle Sardanista

de la plaça del Pi de Barcelona. I així va ser com vaig començar a fer-ne. M'hi vaig atrevir. I és que, sobretot, vaig aprendre català ensenyant-ne. Vaig ser el meu millor alumne. Hi havia l'obligació de no dir cap disbarat i, per tant, t'havies de documentar bé.

Col·laboràreu del 1976 al 1985 en el diari *Avui* amb la columna diària «El llenguatge, articles sobre qüestions de llengua», que reuníreu en quatre volums. També n'havíeu escrit, anteriorment, per al setmanari *Tele/Estel* durant tres anys... Tot plegat devia ser un magnífic exercici d'aprenentatge, estudi i reflexió.

Sí, una bona experiència. El fet d'haver d'escriure una columna de llenguatge cada dia per a l'*Avui* durant un temps tan llarg va ser un exercici que em va exigir molt. Ara bé, la persona que va treure més profit d'aquests articles vaig ser jo mateix, perquè m'obligava a estudiar, a consultar, a buscar informació, a reflexionar... Em demanava una certa introspecció. I, és clar, havies de procurar no dir cap disbarat.

La revista *Cavall Fort*, de la qual fóreu redactor (1963-1979) i director (1979-1997) i amb la qual continueu vinculat, deu ser una de les ninetes

El fet d'haver d'escriure una columna de llenguatge cada dia per a l'*Avui* durant un temps tan llarg va ser un exercici que em va exigir molt.

dels vostres ulls...

Sí, i tant! A *Cavall Fort* hi he fet de tot, des de traçar paquets fins a dirigir-la. Hi continuo vinculat, però ara ja no hi col·laboro. Em vaig jubilar com a director el 1997 i, de llavors ençà i fins fa poc, hi he anat col·laborant.

Podem dir que la influència de *Cavall Fort* ha estat semblant a la de la revista *En Patufet* d'abans de la guerra...

En certa manera, sí. S'ha de dir, però, que abans de la guerra no hi havia moltes de les possibilitats que tenim avui dia: televisió, mòbils, xarxes socials... *En Patufet* agafava molta gent...

El vostre model de llengua és el de *Cavall Fort*...

Exactament, sí. L'idioma té moltes possibilitats, que cal anar explorant. Vaig procurar crear-hi un model de llengua que es basés en l'estricta correcció lingüística i que, alhora, estigués desproveït d'artifici; és a dir, assequible, correcte i natural. Poc o molt, em sembla que ho vaig aconseguir.

Les vostres gramàtiques i el vostre diccionari de sinònims han fet, i continuen fent, molt bons serveis a la llengua.

De gramàtiques, n'he escrites i publicades quatre. Amb el *Diccionari català de sinònims* he tingut una gran satisfacció. Està penjat en línia... i em consta que cada any rep moltes —moltíssimes— visites i consultes: l'última vegada em van dir que en un any n'havia rebut tres milions.

En la vostra obra, heu tingut present el públic adult, però també, i de manera molt especial, el públic infantil...

La meua obra, en bona part, obeeix a encàrrecs que m'han fet i que he acceptat. Llavors, per iniciativa pròpia, també hi ha la meua obra personal i literària, que va adreçada majoritàriament a un públic adult. La novel·la *Calidoscopi informal* n'és un exemple.

Sou membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Heu estat president del Consell Supervisor del Termcat. Què us agradaria fer, que encara no hàgiu fet?

No tinc pendent res, pobre de mi! No m'hauria esperat mai que m'haguessin fet membre de la Secció Filològica de l'IEC. El meu perfil és singular, perquè els camps dels quals procedixo són diferents dels de la majoria, però m'hi sento molt ben acollit. M'han tractat sempre molt bé. Ara que estem confinats (maig 2020), enyoro les reunions presencials de la Filològica...

A la Secció Filològica hi deu haver acords fàcils i discrepàncies de diferent gruix, com a tot arreu...

Sí, com és natural. Dins la Secció Filològica em limito a opinar, a escoltar i a defensar els meus punts de vista. Hi ha companys que tenen opinions diferents de les meves. Amb això dels diacrítics, per exemple, no era partidari d'un canvi tan radical. Ara bé, s'ha de ser conseqüent. Les opinions s'han de manifestar dins de les comissions de treball i, a partir d'aquí, cal minimitzar les discrepàncies, arribar a acords i assumir-los. De portes enfora, no critico res de l'Institut.

Vós mateix suggeríreu a Joan Solà que fos Josep Ruaix qui corregís la *Gramàtica del català contemporani*, com així va ser...

Exactament, sí. I n'estic molt satisfet. En Joan Solà m'ho va proposar a mi i jo li vaig suggerir que ho fes en Josep Ruaix. Va quedar parat, però va acceptar el suggeriment. En Ruaix, no cal dir-ho, va complir l'encàrrec d'una manera molt satisfactòria. Tot plegat va fer evident que, malgrat les discrepàncies que hi pot haver entre lingüistes, no fem clans i anem a l'una. És important que la gent vegi que tots podem opinar, dir-hi la nostra, però que és molt més important el que ens uneix que no pas el que ens separa.

Hem recuperat un text de Joan Triadú del 2007 en què deia el següent: «Per a Albert Jané, en el seu viure i en els seus dietaris, “pàtria” i “llengua” són el mateix.» Pàtria i llengua són sinònims?

Per a mi, sí. Exactament. Ho va encertar. No entenc l'actitud dels que defensen el país i, en canvi, no defensen la llengua, o no ho fan prou.

Ja que parlem de pàtria i llengua, els principatins, la mirada, la tenim prou oberta a la resta dels Països Catalans?

Jo crec que sí. Cada vegada hi mirem més, més que abans. A la Secció Filològica, per exemple, hi ha un bon nombre de valencians, de balears... En certs nivells, en certs ambients, s'ha avançat. I tant que sí! No és com era fa cinquanta anys.

Al vostre entendre un dietari s'ha de caracteritzar «molt especialment pels fets concrets i els detalls que determinen i individualitzen cada dia i li donen una fesomia pròpia per les circumstàncies que afecten l'autor, malgrat que sovint puguin ser perfectament banals, i molt especialment pel reflex del pas del temps».

La principal qualitat d'un dietari és el reflex del pas del temps. Aquesta és la idea bàsica d'un dietari. La Fina Rifà, la il·lustradora, un dia em va dir que llegint els meus dietaris s'adonava de com el temps passava.

Va ser el millor elogi que em podien fer. N'hi ha que són purament intel·lectuals, com ara els de Pere Gimferrer, Àlex Susanna... És una opció que respecto, però que no comparteixo.

També teniu una predilecció especial pels aforismes. Fa pocs mesos van sortir publicats *Els aforismes del notari Vilamitjana...*

L'aforisme és un proverbi intel·lectualitzat. Tenen un ensenyament moral. En poques paraules poden dir moltes coses. Expressen el sentit de la realitat. En un aforisme, la ironia i el sobreentès hi solen tenir un paper. L'autor els hi aboca. I això és una de les característiques que els diferencien dels refranys populars.

Parleu-nos de la vostra faceta poètica.

En tinc molta, de poesia. De jove, en feia molta. No he tingut mai gaire ocasió de publicar-la. Tot i així, en els anys cinquanta, a Perpinyà, ja van sortir publicats alguns poemes en la revista *Tramuntana*, en què intervenia Antoni Cayrol (Jordi-Pere Cerdà).

També, en *El Pont*, que editava Miquel Arimany, a Barcelona. N'hi ha molts, de poetes. Tinc poques pretensions. Un s'ha de resignar a ser un de tants.

Així mateix heu conreat el conte i la novel·la. Potser ja només us falta el teatre, l'assaig...

El Calidoscopi informal és una novel·la molt especial. De teatre, he escrit algunes peces curtes de caire infantil. D'assaig, no n'he fet.

Us agrada molt l'excursionisme. Per què a tants lingüistes els agrada l'excursionisme?

Sí, m'agrada molt. Hi ha una connexió òbvia entre terra, país, llengua...

Si vingués un amic vostre d'un altre país, on el portaríeu?

Al Puigsacalm. És un lloc d'una gran bellesa.

I la sardana? Sabem que també en sou un gran aficionat. Quan va començar la vostra relació amb la nostra dansa?

És una relació molt llarga. La vaig conèixer de petit. Vaig començar a ballar sardanes ben aviat. N'he ballat durant molts anys i me les estimo molt! Hi ha peces d'una gran qualitat. Tinc una especial predilecció pels compositors Garreta, Morera, Serra... L'any 1970 vaig col·laborar en el llibre *La sardana* (1970). Actualment la nostra dansa està en decadència. Em fa l'efecte que els mitjans de comunicació la tenen

massa oblidada. I em dol, aquest oblit. S'haurien de poder sentir més sardanes pels mitjans de comunicació. Hi ha un complex, que no comparteixo, en relació amb la sardana.

Heu fet moltes coses en aquests noranta anys. Digueu-nos-en una de la qual estigueu especialment satisfet.

En general, del que he fet per la llengua, però he procurat no sobredimensionar-ho, perquè s'ha de ser humil, modest, naturalment. Penso que hi ha moltes persones que han fet coses més importants que no pas jo i que no són conegudes o bé ho són poc. Mirant les necrològiques, veus que n'hi ha que tenen un currículum extraordinari, la qual cosa et provoca tristesa per no haver-les conegut, però també alegria, perquè hi ha més gent de la que pensem que treballa pel país i per la llengua.

Que puguin venir molts anys més. Hi penseu, en la mort?

Saps que l'inevitable s'acosta, que la Dama pot tocar la porta en qualsevol

moment, però el cert és que no hi penso gaire.

Teniu prevista l'elaboració d'unes memòries?

No, els dietaris ja fan una mica aquesta funció.

Si enviéssiu una carta a Pompeu Fabra i la poguéssiu llegir, què li diríeu?

Li diria que ha estat honorat, que no ha estat oblidat i que la seva obra continua plenament vigent. Sense Fabra, jo, personalment, seria empleat de banca...

El vàreu arribar a conèixer?

No. Va morir l'any 1948. La premsa ho va silenciar del tot. Jo me'n vaig assabentar per una publicació, *Guia del sardanista*. Hi apareixia una nota breu amb tan sols aquestes paraules: «En memòria d'un il·lustre filòleg que ens acaba de deixar.» No en deia ni el nom.

Quina és l'actitud que hem de tenir amb la llengua?

D'optimisme tàctic. Les circumstàncies ens poden portar a ser pessimistes, però hem de ser optimistes. Ho defenso com a estratègia. Per principi. La llengua en sortirà més beneficiada. L'actitud és molt important.

El nostre agraïment per tanta feina i tan ben encaminada, benvolgut Albert! Que pugueu barrufar molts anys més!

Jaume Medina, llatinista i catalanista: un filòleg en estat pur

Jordi Manent i Tomàs

© Joan Pujadas

Jaume Medina i Casanovas (Vic, 1949) és catedràtic emèrit de filologia clàssica per la Universitat Autònoma de Barcelona. Entre els anys 1972 i 2019 (en aquest darrer es va jubilar), va exercir el professorat en aquesta universitat. Jaume Medina té una obra sòlida en el camp de la filologia catalana i de la filologia clàssica. Gran coneixedor i estudiós de la figura de Carles Riba i d'altres grans escriptors antics i moderns —entre ells Ramon Llull i Josep Carner—, és un home que ha treballat a consciència i, tal com li agrada de dir, «amb amor». S'ha significat com a poeta, biògraf, assagista —amb articles i llibres de gramàtica i de retòrica, de política, de teologia i de filosofia—, crític literari, novel·lista i

editor d'epistolaris. És també important la seva obra com a traductor al català, sobretot d'obres d'escriptors clàssics llatins de totes les èpoques, així com de diversos autors de llengües modernes. Aquest hereu de la tradició humanística tan fecunda en el nostre país és un científic que treballa amb precisió, i fins ara té publicada una seixantena de llibres propis —entre els originals i les traduccions (la més memorable d'aquestes és *l'Elogi de la follia*, d'Erasmus de Rotterdam)—; ha col·laborat, com a curador o com a autor, en una llarga setantena de llibres més i ha publicat uns dos-cents articles en diversos mitjans periodístics. Les seves darreres aportacions són *Obra poètica completa*, *El prat de la memòria. Estudis, taules rodones i altres articles* i *Lletra menuda. L'eco de les paraules*, tots autoeditats el 2020. Sens dubte, Jaume Medina és un personatge important i valuós dins el panorama actual de les lletres catalanes, mereixedor, a parer nostre, de les més altes distincions en aquest camp. En la present entrevista fem un repàs de la seva trajectòria personal, professional i intel·lectual.

Obra pròpia essencial

Carles Riba (1893-1959), en dos volums (1989)
L'anticatalanisme del diari ABC (1916-1936) (1995)
Les dames de Josep Carner (1998)
L'art de la paraula. (Tractat de retòrica i poètica) (2000)
El crepuscle de la poesia. Rainer Maria Rilke: un capítol de la història literària catalana (2009)
Estudis de literatura catalana moderna i altres assaigs (2013)
La lenta agonia del català, o l'ús de la llengua en els mitjans de comunicació (2013)
El parlar d'una família vigatana, en dos volums (2014)
Albert Manent i Carles Riba, dues personalitats del Nou-cents (2015)
Obra poètica completa (2020)

Quins records serves de la teva infantesa?

Els primers records van lligats a la família i al lloc on vaig néixer: Vic. Una ciutat, per cert, on vaig venir al món només deu anys després d'haver-se acabat la guerra. Jo vaig néixer l'any 1949, durant els temps del nacionalcatolicisme. Vic llavors era una ciutat monolingüe, plena de capellans i de processons i de visites de la Mare de Déu (la de Fàtima va venir-hi l'any 1950, i me'n recordo). Era una ciutat molt diferent de la d'ara. Jo vivia, juntament amb els meus pares, a casa de l'avi matern, que tenia un establiment d'esparteria. Amb el temps vam arribar a ser sis germans, i el que puc dir és que els pares i l'avi es van esforçar a fer-nos feliços al màxim en una època en què no hi havia gaires recursos econòmics ni gaire benestar. Recordo les restriccions de llum de quan era petit. Tinc també present l'escassetat en coses bàsiques... Jo no vaig passar mai gana, però a casa tampoc no vam anar mai grassos.

Què és el que et va quedar més dels ensenyaments dels teus pares, vist en perspectiva?

Potser l'ensenyament religiós. A casa eren una gent molt creient. Molt. No sols formalment, gent d'anar a missa cada diumenge, sinó que a casa es vivia i es practicava també la religió: a cada habitació hi havia un sant. I aquí diré que, quan jo era petit, totes les famílies vigatanes deien el rosari al vespre. La vivència de la religió era una cosa molt arrelada. A mi, com a tots els nois i noies de la meva generació, la religió em va marcar. La vida familiar era una vida molt senzilla, però també molt agradable, i per això tinc un bon record de la meva infantesa i joventut.

Tu fins a disset anys vas fer els estudis a Vic.

Això mateix. Primer a l'escola primària a Sant Domingo, i després, quan tenia set anys, els pares em van portar al col·legi Sant Miquel dels Sants, que era a tocar de casa. L'edifici formava part d'un antic convent i era rònc a més no poder. A partir de deu anys començava el batxillerat, que llavors durava fins als setze anys. A quart curs s'havia de passar una revàlida en un centre oficial. I com que a Vic no n'hi havia cap, ens havíem d'anar a examinar en el que teníem més a la vora, que era l'Institut de Manresa, d'on s'esqueia que era director espiritual el meu oncle capellà. A sisè de batxillerat s'havia de passar una altra revàlida, i després venia el pre-universitari, que vaig fer en el mateix centre.

I després...

Després va passar que em van suspendre juny i

setembre la prova de llatí i de grec en els exàmens d'accés a la universitat; i llavors, com que el meu oncle era director espiritual de l'Institut de Manresa, em va proposar d'anar a repetir el curs com a oient a l'Institut Lluís de Peguera. Va ser una experiència molt intensa en diversos sentits: d'entrada, vaig conèixer per primera vegada què cosa era el desenvolupament, deixar de viure amb la família (encara que, de fet, vivia amb els meus oncles en una rectoria d'un poble petit del Bages), després veure llocs i ambients diferents dels acostumats, conèixer noves persones i altres maneres de fer i també sentir una variant del parlar lleugerament diferent de la meua, i, finalment, dedicar-me als estudis d'una manera més concentrada i amb uns professors molt competents i especialitzats en les matèries que ensenyaven; per

Com a professor el contacte amb els alumnes ha estat una experiència molt enriquidora per a mi.

això puc dir que mai no havia après tant llatí i grec com llavors i que els coneixements que hi vaig adquirir em van ser molt útils per als posteriors estudis universitaris. A Manresa vaig tenir dos professors de llatí —la senyoreta Matilde Boleda i el senyor Josep Pla (que tanmateix no era pas empordanès)— i un de grec, Vicente Cirac Cirac, tots ells molt bons.

A la Universitat t'apuntes a filologia. I aleshores, per què vas estudiar clàssiques? Què és el que et va fer decidir?

El meu primer professor de llatí, a tercer de batxillerat, quan jo tenia tretze anys, va ser Mn. Jaume Furnols, un capellà molt divertit i amb unes grans qualitats docents: ell va saber ensenyar-me la gramàtica; em va ordenar el cap i això em va influir. Després, a cinquè, vaig inclinar-me cap a la secció de lletres i vaig començar a estudiar grec. Va ser llavors que vaig dir: «Jo vull fer la carrera d'això.»

Això és molt important. Aleshores tu et llicencies (1972) a la Universitat de Barcelona. De quins mestres universitaris tens un bon o gran record?

Jo vaig fer la carrera de Filologia Clàssica, que constava de tres cursos d'especialització després dels dos primers anomenats comuns (que ho eren, perquè els fèiem tots els estudiants de Filosofia i Lletres). El meu primer curs (1967-1968) va ser l'any del *boom* universitari: pensa que en total érem un miler d'alumnes, que van ser distribuïts entre quatre grups d'uns dos-cents i escaig, dos en torn de matí, un en torn de tarda i un altre en torn de nit. Una de les persones que em van fer entendre molt bé el que ens explicava va ser el professor de llengua espanyola. Es deia Eugenio de Bustos Tovar. Tenia els

seus punts d'ironia. Per exemple, quan es referia a la Real Academia de la Lengua ens deia que el seu lema era propi i digne «de qualquier limpiabotas: limpia, fija y da esplendor». Ens va explicar, molt ben explicada, la gramàtica. Jo sempre l'he recordat amb admiració. Un altre professor de comuns va ser en Frederic Pau Verrié. Fèiem una assignatura que era molt interessant, encara que una mica massa densa, perquè vèiem tota la història de l'art en un sol curs. Després, ja dintre l'especialitat, hi va haver particularment un professor que vaig apreciar i que em va apreciar: era en Joan Bastardas.

I amb quins companys de carrera vas anar i et vas fer poc o molt?

El primer amic que vaig fer a Barcelona, el primer dia, és en Ramon Solsona, avui gran novel·lista. Amb ell i

dos més, en Santiago Pau Bertran, poeta, i l'Antoni Cabayol Mestre, vam fer un grupet circumstancial, que no va durar gaire temps: de fet, l'amistat més duradora ha estat la de Ramon Solsona. Tinc bons records d'altres companys de carrera. D'aquests primers cursos recordo que, tot i no ser un alumne brillant, tenia més bones notes que no pas a batxillerat. I, quan era a l'especialitat, les notes encara van ser millors, de manera que vaig acabar la carrera amb premi extraordinari.

© Joan Pujadas

Crec que no hi ha ningú que es pugui dir amb més raó humanista que un professor de llatí.

Tu vas formar part del Grup del Mall. Explica'ns qui éreu, què preteníeu i quin temps vau actuar dins aquesta generació dels anys setanta.

Jo feia quart de carrera el curs 1970-1971. Va ser aquell any que l'amic vigatà Narcís Garolera em va presentar el poeta Miquel Desclot quan acabava de guanyar el premi Amadeu Oller. Juntament amb aquest vaig conèixer també els poetes Ramon Pinyol i Balasch, que festejava amb la Maria Mercè Marçal, tots dos col·legues meus d'un o dos cursos posteriors en l'especialitat de filologia clàssica, i en Xavier Bru de Sala. Tots aquests —i més endavant algun

més, com l'Anton Carrera i en Valerià Pujol— vam fer un grup i ens solíem trobar al pati de Lletres. Vet aquí una part dels poetes de la generació dels setanta (sabíem que a la Universitat Autònoma també hi havia

altres joves que feien el mateix que nosaltres). Ens vèiem cada dia, sobretot els últims cursos. Anàvem a veure els poetes reconeguts. En vam anar a visitar uns quants: en Foix, en Brossa... entre altres. També vaig anar a veure en Pere Quart. I llavors un bon dia va sortir la brillant idea de fer una col·lecció de poesia. Reunits al domicili d'en Ramon Pinyol i la Maria Mercè Marçal, vam fundar els Llibres del Mall. Posteriorment encara hi va haver una altra col·lecció que va dependre de nosaltres: l'Ausiàs March.

Àmbit universitari. Tu has estat professor i catedràtic de filologia clàssica a la Universitat Autònoma de Barcelona durant molts anys, tal com dius en el llibre *Mig segle de professorat*. Si no és mig segle ho és gairebé, oi?

Quaranta-set anys. Des del 1972, que hi vaig fer les primeres classes.

I fins al 2019. Com valores aquesta vida professional de contacte continu amb els alumnes i, per tant, amb gent jove? Què creus que t'ha enriquit més? Amb quins bons records et quedes?

Certament al llarg de tota la meua carrera com a professor el contacte amb els alumnes ha estat una experiència molt enriquidora per a mi. Encara que segurament ells no n'han sigut conscients, més d'una vegada ells han estat un autèntic puntal. De vegades, en determinades circumstàncies adverses de la vida, han estat per a mi com una mena de suport i una mena d'auxili que m'ha ajudat a realitzar-me. I és ben cert que m'ho he passat bé fent de professor. He tingut sempre molt bones relacions amb els alumnes; jo crec que ells també m'han apreciat molt, almenys és la percepció que en tinc.

I després fer de professor m'ha obligat a estar contínuament al cas de les matèries que he explicat. De manera que fent de professor he après molt. És a dir, tot ensenyant és com he après més i molt.

Què és per a tu l'humanisme? Et consideres un humanista?

Home, jo crec que no hi ha ningú que es pugui dir amb més raó humanista que un professor de llatí. Perquè l'humanisme s'ha desenrotllat en llatí sempre que s'ha desenrotllat. Ara la tecnologia sembla que hagi servit per a superar o per a abolir l'humanisme. Encara que sembli que el franquisme era favorable a l'humanisme, hi havia algun ministre que deia: «¡Menos latín y más deporte!» En la Catalunya actual, tret de comptadíssimes excepcions, ja no hi ha aquelles aspiracions de fer un país amb dignitat cultural, amb humanisme... tot això s'ha acabat.

Tu no has estat catedràtic de Filologia Llatina fins a l'any 2009. Com és que tan tard?

[Riu] Quan vam haver pres possessió del càrrec, un dia la rectora ens va convidar a tots els que durant aquests últims anys havíem arribat a catedràtics. I

entre aquests n'hi havia un que va dir: «És que jo he anat quinze vegades a oposicions.» I jo li vaig dir: «Jo et guanyo: jo hi he anat disset vegades.» De fet, en el seu moment, vaig presentar-me dues vegades a una càtedra de Filologia Catalana, però es veu que el que jo ofería no resultava atractiu per als tribunals... Em sap greu, perquè he treballat tota la vida amb intensitat i amb bona fe. He fet tot el que he pogut. Però una cosa és la dedicació i una altra guanyar una càtedra... Finalment, quan ja tenia seixanta anys, vaig arribar a ser catedràtic de filologia llatina, a la qual m'havia decantat des del principi.

Has publicat diversos llibres de poesia. Per què has conreat aquest gènere des de fa molts anys? Què és el que vols transmetre a través de les teves poesies?

Com dèiem abans, els darrers anys de la meva carrera vaig formar part d'un grup de poetes a la universitat. Llavors potser ja feia cinc o sis anys que escrivia poesia i que m'interessava pels poetes de la nostra història literària. Fins ara he publicat cinc llibres de poemes: *Temps de tempesta*, *Encalçar el vent*, *Dura llavor secreta*, *D'ara i de sempre* i *Cobles devotes*. I tinc unes quantes composicions

© Joan Pujadas

més per a fer-ne un altre. Per què em va atreure la poesia? No ho sé. Però tinc ben viva la imatge de les lectures i de les recitacions que en feia a casa (en català, és clar) des de ben petit. Una altra cosa és posar-se a escriure'n. Un pot dir: «Jo he escrit un poema d'amor.» Bé, el que un ha escrit és una deixada anar sobre un sentiment, però escriure un poema és una cosa més difícil del que sembla. A mi, ser llatísta m'ha servit per a saber què era la poesia.

És una frase molt encertada. Això és un destacat.

Ja ho pots ben destacar. Tu, quan vols fer una cosa, has de tenir referents, no? Perquè si no aquella cosa no s'aguanta. La poesia és una art que neix a Grècia. Això no vol pas dir que abans no se n'hagués escrita en altres civilitzacions. Els grecs estableixen les regles del joc de la poesia i llavors tot això passa a Roma. I d'aquí a totes les literatures posteriors.

També has fet estudis literaris, biografies, traduccions i fins i tot una novel·la. Quin dels gèneres literaris t'agrada més conrear?

És que per damunt de tot hi ha una cosa que és l'escriptura. És a dir, en definitiva, pot ser poètic qualsevol tipus d'escrit. O sigui, hi pot haver assaigs que siguin d'una gran qualitat poètica, i hi pot haver traduccions que tinguin una gran qualitat poètica. No perquè l'original sigui poètic, sinó perquè quan fas la traducció la fas a consciència, per dir-ho així. La fas amb uns coneixements literaris. En tota la història de la literatura catalana, només hi ha hagut una persona que escrivís una retòrica, que va ser Ramon

Llull. Que la va escriure en català; tot i que l'original no es coneix, es conserva la traducció llatina, que segurament va fer ell mateix. Però en tota la història de la literatura catalana l'única retòrica que hi ha hagut és la de Ramon Llull. Doncs bé, ara n'hi ha dues: la de Ramon Llull i la meua, que vaig publicar l'any 2000. Es tracta de *L'art de la paraula*. És l'únic tractat de retòrica i poètica complet que s'ha publicat mai en català. El que jo he fet en aquesta retòrica és una recreació, perquè és una traducció i una adaptació d'un llibre que ja existia.

Ets un dels grans especialistes sobre Carles Riba. Què t'atreu del personatge? Recordes la primera vegada que vas mostrar interès per la seva persona i la seva obra?

Jo no m'hauria cregut mai que em passés el que em va passar amb en Riba. Ell i jo som dues persones molt diferents; però la realitat és aquesta: que des que vaig començar a interessar-me per la seva obra i a parlar-ne fins ara, que tinc setanta anys, no he parat, és a dir, no hi ha hagut any en què per una raó o per una altra no hagi hagut de fer algun escrit sobre la vida o l'obra de Carles Riba. Ho dic perquè moltes vegades han sigut coses demanades. I jo consi-

dero que després del que he fet, amb la publicació de la seva biografia (1989) i del posterior estudi sobre la seva plenitud poètica, no puc negar-me a fer coses

sobre en Riba si me les demanen. M'ho prenc com una obligació.

Recordes la primera vegada que vas llegir Riba? Algun text d'ell o traduït per ell?

Sí que ho recordo. Quan feia els primers cursos de carrera em van fer llegir les *Elegies de Bierville*. Les vaig comprar, les vaig llegir i no hi vaig entendre res: res de res.

I no et vas sentir molt fracassat, en aquest sentit? I tant!

Doncs com és que et vas continuar interessant per Riba?

Estic buscant quina va ser la primera espurna. Però la cosa va venir de les *Elegies de Bierville*. Jo vaig passar un disgust amorós, uns anys abans de casar-me. I vaig anar a viure sol. Va ser una experiència sentimentalment terrible. Aquell any vaig llegir obres d'Albert Manent, escrits de crítica i la biografia d'en Carner. Hi va haver un passatge que em va consolar bastant perquè donava a entendre que en

Jo no he llegit mai més cap escriptor com he llegit en Riba.

Carner també era un sentimental i que de vegades havia rebut pel cantó amorós. Llavors es va publicar a *Serra d'Or* la transcripció d'una conferència que en Riba havia fet parlant de les seves *Elegies de Bierville*. Allò a mi em va captivar, perquè m'ajudava a comprendre uns textos que no havia entès mai, i llavors vaig poder entrar en contacte amb en Carles-Jordi Guardiola, que feia l'epistolari ribià, i ell em va donar accés a la família Riba. Ja llavors em vaig proposar de fer un estudi de les *Elegies de Bierville*. I vaig anar a demanar que em deixessin veure el manuscrit, i el vaig retratar. I així em vaig anar engrescant.

I Riba des d'aleshores sempre va ser teu.

Jo no he llegit mai més cap escriptor com he llegit aquest. A mi, no és que m'interessés en Riba com un escriptor que dius «aquest escriu bé». No, no m'interessava per això. M'interessava pel que duia a dins, és a dir, el fons de la seva obra a mi em captivava. Era com una mena de comunió. La biografia sobre

Carles Riba, la vaig fer a suggeriment d'un col·lega amb el qual ens trobàvem a casa de l'Eulàlia Riba, que llavors en conservava l'arxiu.

El personatge de Carner, com el definiries? Quina és la teva opinió sobre ell?

La vida d'en Riba, jo l'he recorreguda molt a fons. La d'en Carner, en canvi, no tant. Hi va haver una època en què tothom estava d'acord que el nou-cents estava presidit per la triada formada per en Carner, en Riba i en Foix. En Foix amb

el temps s'ha anat diluint... És molt bon escriptor, això sí, no et diré pas que no. Jo també el vaig anar a conèixer i el vaig admirar molt; en canvi, em sembla que no he escrit mai res sobre ell. Per tant, en queden dos, que a més a més són mestre i deixeble. Perquè en Riba es declara, i no una vegada sinó moltes vegades, deixeble d'en Carner. Això vol dir que en Riba veia en Carner com un mestre. I en Riba considerava que el mestre «és aquell que allibera». I que en Riba digui mestre a algú, és una cosa molt

© Joan Pujadas

grossa. En Carner és, segurament, després d'en Verdaguer el qui més gust ha tingut per la llengua.

Parlem del Noucentisme. Si bé la història deixa molt bé aquest moviment, per tota la tasca política, cultural i d'infraestructures que va construir, sempre hi ha alguns personatges que hi estan obsessionats en contra. Quines grans virtuts i quins defectes va tenir per a tu el moviment noucentista?

És el primer intent col·lectiu —polítics, escriptors, burgesos— de fer un país. Hi havia una voluntat de crear i de fer les coses ben fetes, encara que potser molta gent no s'hi sentia enganxada, però van saber fer uns diaris que els podia llegir tothom. El gran ideòleg, Enric Prat de la Riba, no va tenir gaire temps per a poder fer feina, però va posar els fonaments per al futur.

Tu que l'has estudiat, Ramon Llull és un personatge excepcional, oi?

Sí. Sobre Ramon Llull he escrit, i bastant recentment, a propòsit de la seva obra llatina i la seva obra catalana. És a dir, de Ramon Llull se'n conserven obres en llatí i en català, però n'hi ha més en llatí que no pas en català.

Quins són per a tu els grans escriptors i escriptores de la llengua catalana dels segles XIX i XX?

Del segle XIX un dels més grans és Jacint Verdaguer. El tombant de segle va ser presidit per Joan Maragall. Després hi ha els tres de la primera meitat del segle XX: Carner, Riba i Foix. Jo valoro especialment els dos primers, tot i que en això no es pot ser mai categòric. Hi ha altres autors importants, com Joaquim Ruyra, aquest a cavall dels segles XIX i XX, Carles Soldevila, Josep Pla, Josep Maria de Sagarra... Entre els més pròxims a nosaltres, un dels més brillants és en Josep Palau i Fabre...

Què et va fer decidir de publicar l'any 1995 *L'anticatalanisme del diari ABC*?

Va ser fruit d'una circumstància política determinada. El diari madrileny no parava d'atacar Catalunya i el seu president, tot manifestant que ho feia per amor a Catalunya. Vaig fer recerca en els arxius i vaig poder demostrar que tot aquest amor no era res més que un odi que després va portar a una guerra i a una dictadura (i que després continuava amb una democràcia que es declarava sense rubor hereva d'aquella dictadura). Valia la pena que algú ho denunciés... Jo a primera vista semblo una persona que només m'he dedicat a la literatura, però he publicat força coses de pensament polític,

entre elles aquest llibre, que té una introducció d'una trentena de pàgines.

Sempre t'ha preocupat molt l'ús i la qualitat de la llengua catalana. En el 2013 vas escriure el llibre *La lenta agonia del català*. La teva tesi és que el català es va morint a poc a poc... Ets pessimista, doncs?

No. Tu em parles d'aquest llibre del 2013, però jo també et parlo de l'altre que vaig publicar en el 2014: *El parlar d'una família vigatana*. I és que van junts. El que jo vull dir és que en aquests mateixos moments que vivim ara tenim dos estats de la llengua: un, que es degrada contínuament (no voldria que fos inexorablement), que és el dels mitjans de comunicació, i un altre que és el d'una llengua riquíssima, que és el de la meva família, i el de moltes altres

dels Països Catalans, de Reus, de Gandia o de Marratxí, per exemple (no pas el de Barcelona, que és un poti-poti formidable).

Del segle XIX un dels més grans és Jacint Verdaguer.

I hi ha famílies que tenen un estat de llengua tan ric com la meva. I en canvi, per què, si tenim això, els mitjans de comunicació —assessorats per les institucions amb autoritat i competència sobre la llengua— es dediquen a destrossar-ho? Aquesta és la pregunta que faig jo.

Parlem del teu aspecte de traductor. Tu has traduït diverses obres del llatí al català. T'agrada traduir? De quines traduccions estàs més satisfet?

Un gran traductor de la Fundació Bernat Metge, en Carles Cardó, parlava del plaer i el turment de traduir. Traduir són totes dues coses. Ara, traduir és una operació costosa de debò. Vol molta atenció per part teva. I no solament vol això, sinó que vol que tu diguis el mateix que l'original. Ara, és clar, això també ho deia en Riba: «Cada època ha volgut el seu Homer». És a dir, Homer es pot llegir en la versió ribiana i en una altra versió i continua sent Homer, però és diferent. Les traduccions, depèn de qui les fa i dels gustos i els usos de l'època en què són fetes.

De quines traduccions de les que has fet estàs més satisfet?

Una traducció que em va omplir molt, perquè va ser la primera i allà hi vaig donar tot el que jo tenia de mi, és *l'Elogi de la follia* d'Erasme de Rotterdam. Per a mi va ser un triomf. Es va publicar dins la col·lecció «Les millors obres de la literatura universal», que d'entrada ja tenia 15.000 exemplars col·locats. Però no de *l'Elogi de la follia*, sinó de tota

la col·lecció. Imagina't una traducció amb 15.000 exemplars venuts d'entrada. I llavors per postres em van donar un premi al qual jo no m'havia presentat. També estic molt content del tractat sobre *La Trinitat* de sant Agustí.

Quina definició global faries de la teva obra? Si poguessis fer una mica d'abstracció...

T'ho diré sense gaires abstraccions: jo he estimat el que he fet, he treballat amb amor. Jo hi he posat de mi des del sentiment i des de l'enteniment tot el màxim que he pogut. És a dir, no he fet res per fer currículum, excepte per la part de llatí, és clar, ja que en aquest camp m'ha tocat fer-ne; però l'he fet íntegrament en català. I he de dir que fins i tot a Madrid han valorat positivament les meves aportacions.

Hi ha famílies que tenen un estat de llengua tan ric com la meva. I en canvi, per què, si tenim això, els mitjans de comunicació es dediquen a destrossar-ho?

Què has publicat darrerament? En què traballes ara?

No m'he pas avorrit durant el «confinavirus». He aprofitat el recés per a confeccionar tres llibres, que ja han sortit a la llum pública: un, titulat *Lletra menuda*. *L'eco de les paraules*, amb els articles apareguts des

del 2003 fins al present a la premsa; un altre, amb el títol *El prat de la memòria*, amb els estudis erudits apareguts del 2013 ençà (i alguns d'inèdits), i un altre amb la meva *Obra poètica completa*, acompanyat d'uns comentaris objectius sobre la meva evolució en aquest camp. Tot plegat,

un miler i mig de pàgines. Em falta dir que l'edició ha estat autofinançada i que, a més, en regalo els exemplars. No es pot pas demanar més bona voluntat... I vull afegir a tot això que ja treballo en nous projectes...!

«El Barrufet Gramàtic» es presenta a l'IEC

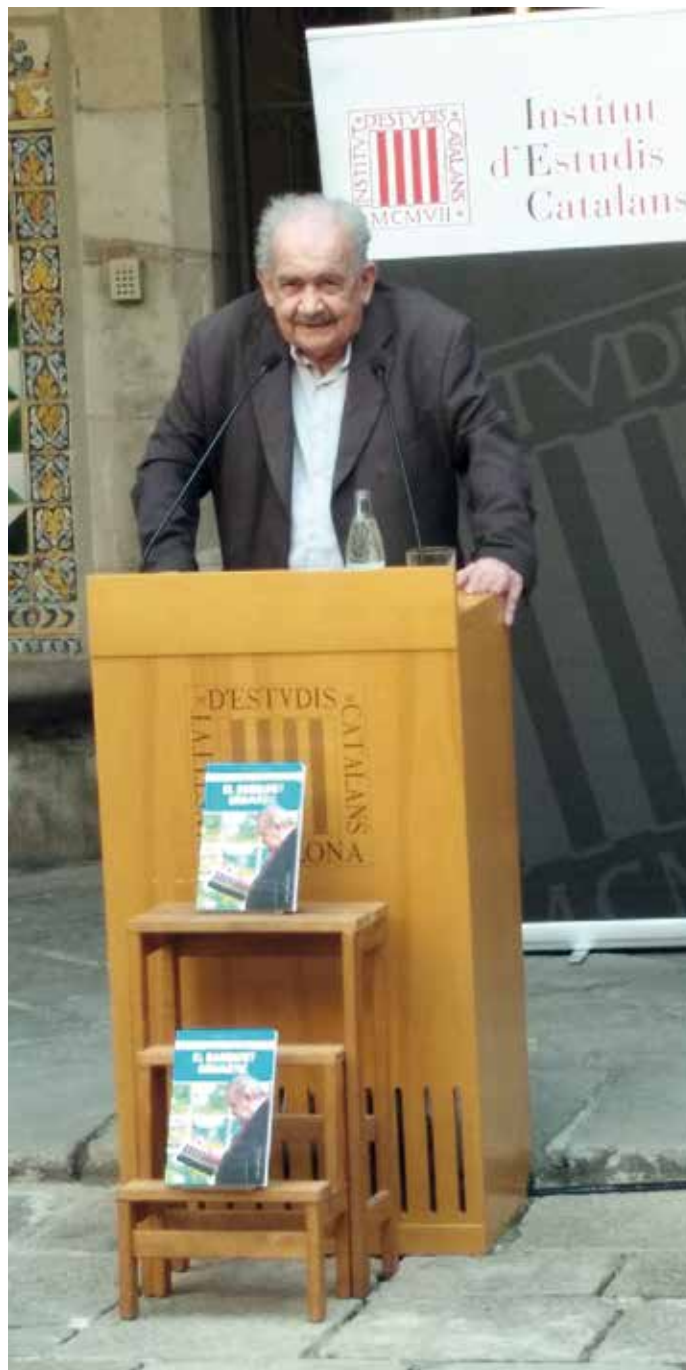
El dijous 9 de juliol, a dos quarts de set del vespre, va tenir lloc al pati de l'Institut d'Estudis Catalans la presentació del llibre *El barrufet gramàtic. Homenatge a Albert Jané*, en què, com sabeu, han participat alguns dels membres de l'Associació.

Tots els representants de les entitats col·laborades (Joandomènec Ros, president de l'Institut d'Estudis Catalans; Jordi Manent, coordinador del volum; Anna Solà, representant de Drac Màgic; Mercè Canela, directora de *Cavall Fort*; Xavier Carrasco, president de la Fundació Cavall Fort; Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica; Abel Carretero, president de l'Associació Llengua Nacional; Ester Franquesa, directora general de Política Lingüística, i Mariàngela Vilallonga, consellera de Cultura de la Generalitat de Catalunya) elogiaren la figura i l'obra del mestre Jané, dotat de qualitats com la saviesa, l'erudició, la dignitat, la modèstia, l'amabilitat i el bon tracte, la humilitat...

No foren uns elogis forçats, sinó proferits amb un convenciment profund, «amb el cor», com va dir el nostre president, Abel Carretero, el qual, volgudament, no llegí cap text preparat.

«Si no haguessis existit, hauríem hagut d'inventar-te», afirmà Teresa Cabré. «Necessitem molts Alberts Jané», afegí la consellera de Cultura, la qual asseverà: «Que el llegat de Jané continua ho demostra Abel Carretero, un xicot jove que ara porta Llengua Nacional.»

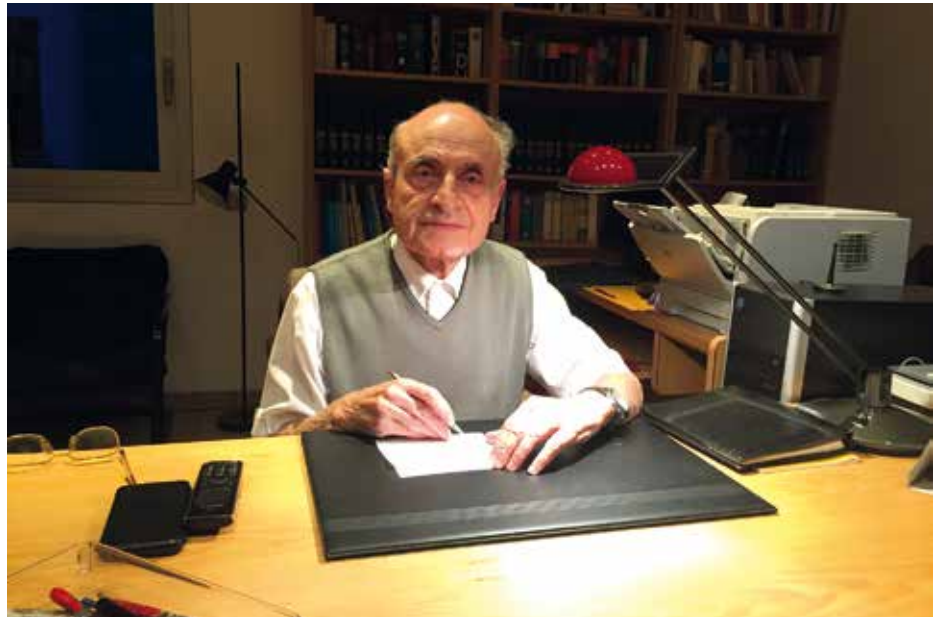
L'homenatjat, que recordà de bon grat com s'havia meravellat precisament d'aquell espai de l'Institut quan el seu pare l'havia portat a visitar-lo de petit, agrai els elogis rebuts, però assegurà que, més que no pas modest, es considerava atrevit, ja que en l'any 1958 s'havia embrancat a fer la primera classe de català sense saber-ne prou. I concloué el seu parlament dient que «el més important no és la trajectòria personal, sinó la del país». ■

Albert Jané pronunciant el seu parlament

Josep Ruaix, vuitanta anys

El propassat 4 d'agost el nostre company de redacció Josep Ruaix i Vinyet va complir vuitanta anys d'edat. Ens plau de felicitar-lo coralment, bo i desitjant-li llarga vida al servei de la llengua i del país. De passada avancem als nostres lectors que en el pròxim número de *Llengua Nacional* (núm. 113) sortirà una entrevista amb aquest eclesiàstic, gramàtic i escriptor, el qual d'altra banda acaba de publicar unes interessants «minimemòries» dins el setmanari *Catalunya Cristiana* (núms. 2128-2134, 5 de juliol – 23 d'agost). Mestre Ruaix, *ad multos annos!* ■

TERCER PREMI LLENGUA NACIONAL 2020

Uns guardons per a reconèixer projectes empresarials d'arreu dels Països Catalans compromesos amb el català i amb el bon ús de la llengua.

Presentació de candidatures:
del 21 de setembre al 31 d'octubre del 2020

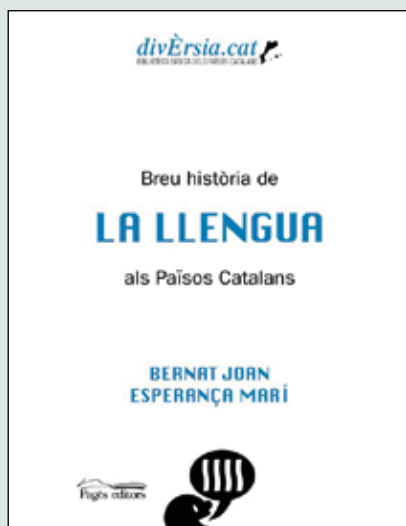
Lliurament del premi:
18 de novembre del 2020 - Centre Sant Pere
C. Sant Pere més Alt, 25 - 08003 Barcelona
(si la situació sanitària ho permet)

Consulteu-ne les bases a:
www.llenguanacional.cat/premi

@LlenguaNacional
 info@llenguanacional.cat
 www.llenguanacional.cat

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Breu història de la llengua als Països Catalans

BERNAT JOAN, ESPERANÇA MARÍ
Col·lecció «Divèrsia.cat»
Pagès editors
Lleida, 2019
160 pàgines

Les mides d'aquest llibre, 115 x 185 mm, el fan de lectura còmoda. El format és un mèrit de la col·lecció «Divèrsia.cat. Biblioteca bàsica dels Països Catalans», on es troba aquesta *Breu història de la llengua als Països Catalans*. Per tant, l'enhorabona a Pagès Editors. També un aplaudiment per fer explícit el terme Països Catalans tant en el nom de la col·lecció com en el dels dos títols que han sortit fins ara. El primer va ser *Breu història dels castells i la Muixeranga als Països Catalans*.

Diré encara un altre encert, i és el de veure que l'editorial (lleidatana), el director de la col·lecció, Josep-Lluís Carod Rovira (tarraconí), i per descomptat els autors de l'obra que ressenyem, Bernat Joan (eivissenc) i Esperança Marí (formenterenga), prediquen amb l'exemple. El llibre és escrit en el català baleàric de Joan i Marí, la qual cosa celebro a tot dir. No s'ha vist necessari adaptar la modalitat lingüística a mercats i lectors, que en aquest cas és com si diguéssim «costums i prejudicis». El català estàndard té uns avantatges que a vegades no veiem... o no llegim.

El contingut de l'obra és lloable, amb vint-i-cinc capítols breus, sempre ben explicats, tot i que esporàdicament massa tècnics (convé parlar de talassocràcia?), amb alts i baixos (desorienta la referència al *Thesaurus totius hebraicitatis*: quan es va publicar?, en què és realment comparable amb el *Diccionari català-valencià-balear*?...) i amb anècdotes que rebaixen la pretensió historiogràfica (com l'intercanvi dialèctic amb un representant d'una *major* americana durant les negociacions de la llei del cinema). També hi ha una cronologia i una bibliografia.

El lector hi trobarà les referències de les llengües anteriors al català en relació amb el català, el detall de les llengües en contacte i, amb les paraules precises, el que no va ser un contacte sinó una imposició a partir del decret de Nova Planta: la de la llengua espanyola. No hi falten la disgregació del llatí, el paper de Ramon Llull i de la Cancelleria Reial, les contradiccions del final de l'edat mitjana i la pèrdua de poder polític de la corona catalano-aragonesa. També el lector hi trobarà la Renaixença i, no cal dir-ho, el procés de normalització que va iniciar Pompeu Fabra. L'obra s'acaba amb dos capítols ben interessants: «La llengua catalana a partir de la Transició» i «Activisme per la llengua i reptes de futur al segle XXI».

Així com *L'aventura del català*, d'Albert Branchadell, arriba fins a l'Estatut retallat (per cert: per què no s'ha consultat un llibre tan imprescindible com el del reconegut sociolingüista?), la *Breu història de la llengua als Països Catalans* es tanca amb un repte de futur: aconseguir un projecte nacional, d'esperit profundament republicà, en què la llengua catalana sigui la llengua pública comuna dels Països Catalans. És un bon repte perquè les amenaces a la nostra llengua, avui més que mai, arriben de moltes bandes.

DAVID PALOMA I SANLLEHÍ

Atles Lingüístic del Domini Català

JOAN VENY, LÍDIA PONS I GRIERA
Atles Lingüístic del Domini Català,
 volum IX
 Institut d'Estudis Catalans
 Barcelona, 2018
 302 pàgines

JOAN VENY
Petit Atles Lingüístic del Domini Català,
 volum 7
 Institut d'Estudis Catalans
 Barcelona, 2019
 338 pàgines

A Catalunya i a les terres de parla catalana en general sovint ens ha faltat sentit d'Estat, però en canvi sí que hem tingut, des de fa més d'un segle, un gran sentit per a la conservació del patrimoni dialectal. No cal dir que l'exponent màxim d'aquesta voluntat conservadora és l'inigualable *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll. Tenim una altra obra extraordinària: el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines, però, tot i anotar i dissecionar dialectalismes, l'objecte principal del dit diccionari és l'estudi de l'etimologia de les paraules.

Ara, amb la compleció del novè volum de l'*Atles Lingüístic del Domini Català* (ALDC), editat per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 2018, ja podem afirmar que al costat de l'Alcover-Moll tenim una altra joia de la corona de la dialectologia catalana. El web de l'IEC defineix l'ALDC com «un projecte de dialectologia que comprèn 190 localitats de tot l'àmbit geogràfic del català i té com a objectiu posar a l'abast dels investigadors un conjunt de materials de llengua oral recollits entre els anys 1964 i 1978 [...]». Antoni M. Badia i Margarit i Germà Colón van ser els promotors del projecte, i Lídia Pons i Joan Veny n'han estat, en són, els directors. I cal felicitar-los efusivament, així com tot l'equip d'enquestadors i redactors, perquè, d'una banda, han sabut donar continuïtat a aquest projecte de més de cinquanta anys d'història fins a veure la

llum en la seva totalitat, i perquè, d'altra banda, la minuciositat i el rigor de l'ALDC si no arriba a la perfecció deu ser per culpa dels errors tipogràfics produïts per les màquines imperfectes.

L'ADLC consta de nou volums, publicats entre el 2001 i el 2018, tots consultables en línia, els quals tracten tota mena d'expressions: des del cos humà i les malalties, passant per l'agricultura i la vida pastoral fins a arribar a la morfologia verbal, la sintaxi i la fonosintaxi, que és el contingut del volum novè. Queden pendents els dos o tres toms, en format més petit, dels índexs, i els dietaris d'enquesta que es publicaran en la col·lecció «Biblioteca filològica». En paral·lel, i de cara a una millor divulgació del producte, Veny i Pons van tenir l'excel·lent pensada de crear el *Petit Atles Lingüístic del Domini Català*, del qual fins al moment han sortit set dels nou volums (més un darrer volum d'índexs), aquests dirigits per Joan Veny (el setè, del 2019). Així, mentre els volums grossos són descriptius, els petits són interpretatius. (Per cert: atès que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans és tan competent a l'hora d'editar aquesta mena de materials, seria molt profitós que el DCVB es completés amb un onzè volum que buidés les paraules que no hi són recollides i que es troben en els diversos reculls i estudis dialectals parcials publicats durant les darreres dècades per autors diversos i també per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, en els *Estudis de dialectologia catalana* de Josep Reñé, en els noms populars de núvols, boires i vents d'Albert Manent i d'altres autors i en el devessall de paraules recopilades per Migjorn.)

A parer meu, i sense voler desmerèixer altres obres editades, l'*Atles Lingüístic del Domini Català* es troba entre les dues millors obres que ha publicat els darrers anys la Secció Filològica; l'altra serien les *Obres completes de Pompeu Fabra* (2005-2013), a cura de Jordi Mir i Joan Solà i a l'espera que aquest 2020 (?) surti el desè i últim volum, el dels índexs. Celebrem la compleció del nostre atles dialectal que de ben segur ha estat fruit d'un gran esforç de moltes persones i de molts anys de feina. |

JORDI MANENT I TOMÀS

**ARA QUE EL CAMÍ
FA PUJADA RESPIRA,
REVISA,
RETROBA,
RENOVA,
REVIU,
REAFIRMA'T,
REVISTA**

L'APPEC representa les editorials de revistes
i mitjans digitals en llengua catalana.

Més de 200 capçaleres de 30 temàtiques diferents.

www.iquiosc.cat